

GENADE EN EER VAN GOD GEKREGEN

Geschiedenis van de Ledeboeriaanse gemeente te St. Jan ten Heere.

Met korte levensschets van ouderling Pieter de Voogd

Jacob Corré

Hubrecht Bimmel

en brieven van Maatje en Christina Bimmel

7e brochure in de serie: *Kinderen Gods op Walcheren in de 19e en 20e eeuw*

Uitgave: Stichting DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2001

INHOUD

Voorwoord

Hoofdstuk 1

Ontstaan van de Afgescheiden Gemeente in St. Jan ten Heere, Domburg.

Vonnissen

Hoofdstuk 2

Pieter de Voogd, ouderling te St. Jan ten Heere

Jan Vader volgt ouderling De Voogd op

Het einde van ouderling De Voogd

Jan Vader, lerend-ouderling te Aagtekerke

Conflict over bevestiging kandidaat D. Janse

Brieven van J. Vader inzake bevestiging ds. Janse

Brieven van Z. de Koster Verhage

Jacob Corré, ouderling te Aagtekerke

Brieven van Jan Vader over de doleantie

Uittreksels uit notulen inzake het niet laten dopen door ds. Janse

Jacob Corré en ds. G. H. Kersten

Hoofdstuk 3

Ouderling Hubrecht Bimmel

Maatje Maljaars-Bimmel

Christina Labruijère-Bimmel

Adriaan Labruijère, ouderling

Literatuurlijst

VOORWOORD

De titel is ontleent aan een uitspraak van Jan Vader gedaan over zijn voorganger, ouderling Pieter de Voogd te Domburg. Vader zegt van hem: "onder het dragen van smaad en verachting, dat de Heere aan hem vervulde de belofte: *die Mij eren zal Ik eren.*" En wij kunnen gerust zeggen dat deze Goddelijke belofte óók vervuld werd aan de andere vier Domburgse ouderlingen die hier ter sprake komen.

Bij het lezen van het leven van deze ouderlingen kunnen we merken dat het kinderen Gods waren, maar dat ze allen een *oude mens* met zich droegen. Zij komen als mensen met zonden en gebreken openbaar. De Bruid zegt: *Ik ben zwart, doch liefelijk.*

Bij een eerlijke geschiedschrijving mogen we niet om de essentiële punten heen draaien, ook niet vergoelijken noch verergeren. De bijbel gaat er ons in voor om zowel het een als het ander te beschrijven. En wel, opdat de uitnemende grootheid van de *genade Gods* des te heerlijker zou uitblinken.

De verschilpunten in het kerkelijk geschil kon ik onmogelijk achterwege laten, anders wordt een oneerlijk beeld getekend. Maar het lezen ervan moet ons wel tot de conclusie brengen dat God het kromme recht kan maken en een hobbelachtig land tot een vlak veld.

De oorspronkelijke gemeente te St. Jan ten Heere had de veelbetekenende naam: "De gemeente van Jezus Christus, vergaderende te St. Jan ten Heere". Van deze gemeente zijn de meeste Gereformeerde Gemeenten op Walcheren afkomstig. Nooit mogen we vergeten wat deze naam inhoudt. De kerk is geen groep mensen die volgens hun eigen regels kunnen handelen, maar naar de eer en de leer van Jezus Christus. Hoewel er in de *uitleg* van de leer naar Gods Woord vanzelf verschil kan zijn. Het voornaamste is de *ondervindelijke kennis* daarvan wat zich openbaart in een wandel naar het Evangelievoorschrift.

Het is van belang om de *wortels van ons kerkelijk leven* te kennen. Dat scherpt ons des te meer aan om de waarheid aan te kleven, waarin onze voorouders hun leven vonden en waar ze zelfs gevangenisstraf voor overhadden.

Wat zou het een onuitsprekelijk wonder wezen als de Geest des Heeren, Die vroeger zo krachtig werkte op ons eiland, opnieuw werd uitgestort in een overvloeiende mate. Ons mooie eiland is nu in geestelijk opzicht zo droog geworden. De uitleving van de zonde zo schrikbarend! Toch liggen we niet buiten Gods bereik. De wateren die vloeiden uit de Tempel des Heeren, kwamen tot in de Dode Zee, Ezechiël 47. En daar was de uitleving van de zonde óók erg geweest. Het gebied was tot zout water overgeven. Totaal onvruchtbaar. Maar de overvloeiende genade Gods is oneindig groter dan de schuld.

De Heere roept ons toe om met belijdenis van schuld tot de God van onze vaders terug te keren. En om hetgeen wat we nog mogen hebben, zorgvuldig te bewaren. "Houdt dat gij hebt, opdat niemand uw kroon neme!"

De Heere zegene het nageslacht van de personen hierin beschreven, zowel voor hun natuurlijke als voor hun kerkelijke nakomelingen, met Geest en leven, om Zijn Verbonds wil!

Hoofdstuk 1

Ontstaan van de Afscheiden Gemeente in St. Jan ten Heere, Domburg.

De Afscheiding van de Nederlands Hervormde kerk in de 20^e eeuw begon eigenlijk op vele plaatsen spontaan door voorgangers of leden. Die zich verdiept in de geschiedenis van de Afscheiding zal gauw gewaarworden dat er meer menselijke ijver, soms zonder verstand aan ten grondslag lag, dan de kinderlijke vreze Gods, die uitziet en wacht wat de Heere werken zal. Veel Afscheidenen hadden de leuze: Laten wij reformeren en terugkeren tot God. Een goed beginsel, maar in de praktijk ging het er dikwijls zo tegenstrijdig aan toe. Ledeboer had de leuze: Laat God reformeren en wij achter Hem aankomen. Als dat praktijk is en geen woorden alleen, geeft het een diepere dimensie te kennen, een kruisdragend volgen achter Christus.

De volgende korte historie van de eerste Afscheiden gemeente is gedeeltelijk overgenomen uit dr. J. Wesseling, *De Afscheiding in Zeeland*, deel 2.

Op Walcheren was de eerste voorganger ds. H. J. Budding, de zich geroepen voelde om de Hervormde kerk te verlaten. Maar reeds daarvóór verlieten enkele mensen uit Domburg de Hervormde kerk. Daar stond Ds. W. Lehman de Lehnsfeld. Hij werd tot predikant bevestigd 12 april 1830 en bleef daar tot zijn emeritus 28 april 1872. Ook enkele personen uit Aagtekerke, uit Westkapelle-buiten, (Poppekerke, het gebied buiten het dorp), Meliskerke en Grijskerke scheidden zich af van de Hervormde kerk.

Het eerste probleem was: waar moeten wij samenkomen? De Voorzienigheid Gods schonk een mooie oplossing. Jhr. Versluijs gaf zijn gebouwen gratis ter beschikking.

In St. Jan ten Heere, een gehucht tussen Aagtekerke en Westkapelle, enkele kilometers ten zuidwesten van Domburg woonde jonkheer Willem Versluijs op een buitenplaats, behorende onder de gemeente Domburg. Deze buitenplaats werd óók St. Jan ten Heere genoemd. St. Jan is afkomstig van Sint Johannes de Doper. De kerk van West-Domburg is daar naar ge noemd. Ten Heere is misschien afgeleid van *ten heede*, of *ten heide*, een duinstreek.

Willem Versluijs werd geboren op 3 november 1798 in Middelburg, uit schatrijke ouders, M. E. C. Versluijs en Maria Petronella van den Brande. 8 dagen na zijn geboorte werd Willem in de Waalse kerk gedoopt. Zij woonden in een patriciërshuis in de Lange Delft te Middelburg. (In dat huis is later de Provinciale Bibliotheek gevestigd. Maar in mei 1940 is deze zeldzame collectie boeken en oude handschriften door een bombardement verwoest.)

Evenals meer aristocraten in de stad Middelburg bezat ook de familie Versluijs een buitenplaats op het platteland. Dit bestond uit een herenhuis, koetshuis, orangerie (een serre met uitheemse gewassen), tuinmanswoning, een fraai aangelegd park, een hertenkamp en een hofstede met bouw- en weilanden, samen 72 ha. groot. Na het overlijden van zijn vader in 1825 werd Willem, de oudste zoon, eigenaar van St. Jan ten Heere, waarop hij in 1827 ging wonen.

Vanaf 1835 gaf jhr. Versluijs ruime gelegenheid aan de Afscheidenen om daarin hun samenkomsten te houden. Eerst in de woning van kastelein Adriaan Coppoolse. Daarna in de ruime kamer van het herenhuis, later in het koetshuis en soms ook wel in de grote

landbouwschuur. Hij was één van de eerste 8 afgescheiden personen. Jonkheer Versluijs heeft vanwege zijn trouw vele geldboeten opgelopen en ook vele voor anderen betaald. Hij heeft bijzonder veel voor de 'Gereformeerde Gemeente Jesu Christi, vergaderend te St. Jan ten Heere', overgehad.

In een classicaal rapport aangaande de Afgescheidenen op Walcheren, gedateerd 25 februari 1836, lezen we als volgt:

"De eenige man, die welligt door zijne bezittingen, maar ook buiten dien volstrekt niet, van eenigen invloed zou kunnen worden is de Heer W. Versluijs, die onder het getal Afgescheidenen te Middelburg is opgenomen (d.w.z. hij was in het rapport bij de 8 Afgescheidenen in Middelburg geteld, hoewel hij in Domburg woonde). Wat deze man wegens zijne moraliteit algemeen ongunstig beoordeeld wordende, tot dezen stap vervoerd hebbe, ligt nog in het duister. Vooral sedert hij zich, hoe dikwijls ook gewaarschuwd, blootgesteld had aan rechterlijke poursuites (vervolgingen) wegens ongeoorloofde vereenigingen ten zijnen huize onder de godsdienstige leiding en voorgang van den befaamden Vijgenboom, die reeds vroeger in onze streken zoo veel onrust zaaide, en nu sedert eenigen tijd uit zijne schuilhoeken weder is te voorschijn gekomen."

Het rapport geeft verslag van het aantal Afgescheidenen in de classis. Te Domburg 3, Aagtekerke 2, Vlissingen 6 en Koudekerke 3.

De befaamde Vijgeboom is J. W. Vijgeboom uit Axel, die jaren tevoren oefende op Walcheren, buiten de Hervormde Kerk. *Oefenen* is preken door iemand die geen dominee is.

Jhr. Versluijs was 37 jaar, toen hij op 20 oktober 1836 te Domburg trouwde met de 27 jarige Elisabeth Cornelia Masee, dochter van de 'stadsbierwerker' Pieter Masee en Elisabeth Wagner. Een bierwerker was iemand wiens beroep het was met bier te 'werken', d.w.z. te lossen en te vervoeren. 2 zusters van Elisabeth, nl. Suzanna Janna, (in oktober 1842 naar Goes vertrokken) en Wilhelmina Theresia woonden ook op St. Jan ten Heere. Blijkens het bevolkingsregister van Domburg 1834-1840 was de bruid op 1 mei 1828 een 19-jarig meisje als 'huishoudster' op St. Jan ten Heere gekomen, een jaar nadat jonkheer Willem Versluijs zich daar gevestigd had. De miljonair trouwde dus met een meisje uit de eenvoudige stand. Als getuigen van de bruid waren aanwezig haar zwager Johannes van Niekerk, een 32-jarige kleermaker te Middelburg, en haar broer Johannes Masee, 30 jaar, winkelier te Goes.

Van de kant van de bruidegom tekende als getuige Johan Willem Vijgeboom, 63 jaar, de bekende oefenaar, van beroep tuinier, die op verzoek van de jonkheer op St. Jan ten Heere zijn intrek had genomen.

Als tweede getuige van de bruidegom zette zijn handtekening Adriaan Coppoolse, 42 jaar, landbouwer, en ouderling van de Afgescheiden gemeente, die inmiddels op St. Jan ten Heere was geïnstitueerd.

De gastvrije jonkheer had in 1836 vóór zijn trouwdag al 4 veroordelingen door de rechtbank van Middelburg te incasseren gekregen, de laatste slechts 6 dagen voor zijn huwelijk uitgesproken. En er zouden er meer volgen, want hij bleef nog doorgaan zijn buitenplaats beschikbaar te stellen voor de kerkdiensten van de Afgescheidenen. Het jaar 1836 was voor hem dus wel een diep ingrijpend jaar. Jhr. Versluijs was klein maar dapper. Klein, in lengte, want hij was maar 1.57 m. lang volgens een certificaat van de Nationale Militie. Het huwelijk is kinderloos gebleven. Ook woonden er op de

buitenplaats nog een koetsier, een palfrenier (een 2^e koetsbediende) en twee dienstmeisjes. De hofstee werd bewoond door een kastelein, d. i. een beheerder of pachter. Tijdens de Afscheiding beheerde Coppoolse de hofstee, later deed Willem Uijterschoot het.

Wanneer is de Afscheiding in de omgeving van de Walcherse buitenplaats St. Jan ten Heere begonnen? In elk geval werden er in het late najaar van samenkomsten gehouden. Dit blijkt uit een mededeling van Kesteloo:

"Vanzelfsprekend trokken de samenkomsten op St. Jan de aandacht van de bevolking. De wekten in het begin meer spot dan haat, omdat men, gedachtig aan het verleden van den eigenaar, niet veel vertrouwen in diens vroomheid stelde. En menigeen dacht, dat velen met hun kerkbezoek te gelijk een aanval voor hadden op de welvoorzienen buidel van den landedelman. In een spotschrift van iemand die een godsdienstoefening op 20 december 1835 had bijgewoond, staat:

"Ik klom op een bank en toen zag ik ras,
Wat karikatuur hier de prediker was,
Hij stond aan den schoorsteen, heel stijf en heel strak,
Terwijl hij tot God een supplieke* sprak.
De heer van de plaats met gesloten gezicht,
Stond juist met zijn front naar den spreker gericht,
Geplaatst aan den anderen kant van den haard...."

* Supplieke, is smeekschrift, gebed. Overgenomen uit: *Domburg in woord en beeld*, door H. M. Kesteloo.

Bij de kerkenraad was 25 december 1835 een brief van de weduwnaar Adriaan Coppoolse binnengekomen met het verzoek zijn naam in het lidmatenboek te schrappen. A. Coppoolse, geb. 8 nov. 1793 te Grijpskerke, zoon van Hendrik Coppoolse, tr. met Pietronella Koene. Zij overleed te Domburg, 34 j. 26-2-1828. Kinderen uit dit huwelijk geboren:

Catharina, geb. Meliskerke, tr. 22 j. 3-2-1843 met Jan Wisse, 27j. geb. te Domburg.

Johanna, geb. Koudekerke, tr. 23 j. 2-5-1846 met Adriaan Izaäk Luteijn, 24 j. Johanna hertrouwt 2-5-1873, 50 j. met Adriaan Sanderse, 24 j. Geen klein verschil in leeftijd.

Coppoolse, werd 8 maanden later ouderling in de Afgescheiden gemeente worden. Hij was -zover we weten- een van de eersten van de Afgescheidenen op Walcheren. In 1851 bezocht hij een kerkelijke vergadering te Vlissingen.

Op Oudejaarsdag 1835 was een schrijven ontvangen van Antonie Provoost, geb. 8 febr. 1797 te Domburg, arbeider, en zijn vrouw Francina Jobse, die vroegen om 'kerkelijke bewijzen' van hun lidmaatschap, 'hoewel al vele jaren reeds niet meer in deze gemeente wonende'. Ze schreven erbij niet van plan te zijn die bij een andere gemeente in te leveren, maar om zich aan te sluiten 'aan de ware Gereformeerde kerk, waar die ook zijn moge'.

We vervolgen hier het rijtje van onttrekkingen aan de Hervormde kerk van **Domburg**. Op 17 en 23 april 1836 ontving de kerkenraad berichten van Afscheiding van: Christiaan Mauer, geb. 25 jan. 1801 te Domburg, arbeider.

Leijntje Dommissie, geb. te Aagtekerke.

Jan Slabbekoorn, geboren 27 april 1763 te Colijnsplaat, broodbakker, getrouwd met Barbera Maria Behage, geb. 5 jan. 1765 te Middelburg.

We merken hierbij op, dat juist in het begin van deze maand, namelijk op 1 april 1836 (Goede Vrijdag) ds. Budding gebroken had met de Hervormde kerk te Biggekerke.

In juni 1836 kwamen opnieuw mededelingen van Afscheiding binnen:

Leijn Hengst, geb. 28 aug. 1774 te Domburg, ongehuwd, landbouwer.

David Passenier, geb. 8 maart 1792 te Domburg, timmermansknecht, getrouwd met Leuntje Mesu, geb. 24 maart 1788 te Domburg.

In juli 1836 onttrokken zich aan de Hervormde kerk van Domburg:

Pieter de Voogd, die later ouderling werd.

Jacobus Passenier, geb. 31 mei 1814 te Westkapelle.

Leendert Pijl, geb. 5 mei 1803 te Wissenkerke, tuinman; getrouwd met Catharina van der Hage.

Janna van Neusen, geb. in 1772 te Colijnsplaat; weduwe.

In augustus 1836:

Antheunis Janse, geboren 7 nov. 1794 in Domburg, timmermansknecht; éérs getrouwd met Leijntje Hollebrandse, arbeidster, geb. 25 jan 1792 te Westkapelle. Ze is 21 april 1830 overleden. Janse hertrouwde met Maria Mauer, arbeidster, geb. 1 jan. 1802 te Domburg.

Jacobus Meijer, geb. 15 aug. 1784 te Domburg, smid, getrouwd met Janna Mesu, geb. 16 okt. 1785 te Domburg.

Johan Reinhard Mauer, geb. 19 juni 1763 in Kloppenheim (Duitsland) getrouwd met Dina Arendse, geb. 7 sept. 1771 te Domburg.

Jezefaas (Klop)meijer, geb. 3 aug. 1795 te Domburg, arbeider, getrouwd met Geertje Vermeulen, geb. 26 januari 1786 te Serooskerke, arbeidster.

Aan de Hervormde kerk van **Aagtekerke** hadden zich volgens de Notulen van 1 en 8 juli 1836 onttrokken, de twee kerkenraadsleden:

Kornelis Franszoon Dekker en Jan Jansse Zachariasse.

En de leden: Kornelis Dekker en zijn vrouw Leuntje Wisse.

Janus Kodde en zijn vrouw Jakoba Wisse.

Jan Koppejan, Martina Lens, Maria Geraerds, Jan Flipse, Simon Wisse en Debora Klerke.

Vonnissen

De Overheid kon natuurlijk niemand verbieden de Hervormde Kerk te verlaten. Maar de Overheid wilde de Afscheiding wèl zo veel mogelijk tegengaan. In het Wetboek van Strafrecht was in de Franse tijd een artikel opgenomen dat bijeenkomsten van meer dan 20 personen verboden was. Volgens dit recht waren de bijeenkomsten buiten de Hervormde Kerk verboden als meer dan 20 mensen bijeen kwamen. Overtreding werd beboet of met de gevangenis gestraft.

Uit diverse rapporten over de rechterlijke vervolgingen beperken we ons tot die godsdienstoefeningen waarbij Jhr. Willem Versluijs was betrokken.

Op 26 maart 1836 sprak de 'rechtbank van eerste aanleg' te Middelburg het éérste vonnis uit wegens een verboden godsdienstoefening op Walcheren, gehouden, 7 februari in de woning van jonkheer W. Versluijs, onder Domburg:

Johan Willem Vijgeboom, 62 jaar, geboren te Ladbergen in Westfalen, toen nog zijn domicilie hebbend in Axel, werd veroordeeld tot de maximum-boete van f 100,- .

Jonkheer W. Versluijs, 36 jaar, kreeg f 25,- te betalen.

De totale proceskosten bedroegen f 40,60 ½, geen gering bedrag in die dagen. De beide veroordeelden kregen daarvan elk de helft voor hun rekening. Maar Versluijs betaalde alle boeten. De tuinman Vijgeboom ging nog geen maand later officieel op St. Jan ten Heere wonen.

Getuigenverklaring: 1ste getuige Klaas Boogaart.

Uit de getuigenverklaringen blijkt dat Klaas Boogaart, veldwachter van Domburg en Aagtekerke op zondagmiddag 7 februari naar het woonhuis van de buitenplaats Sint Jan ten Heere was gegaan om het aantal bezoekers daar te controleren. Het mochten er immers hooguit 20 zijn, maar hij telde er 31. Via de openstaande voordeur was hij in de zijkamer gekomen; duidelijk aan de late kant, want Vijgeboom stond al te bidden. De veldwachter maakte de hele verdere dienst mee.

Uit zijn proces-verbaal volgen nog de volgende bijzonderheden: Op één na hadden alle aanwezigen een 'kerkeboek' bij zich. In de kamer stonden enige rijen banken en stoelen, de banken voor de mannen, de stoelen voor de vrouwen. Aan het eind van de samenkomst had David Passenier zich met een zwart-fluwelen zakje bij de uitgang opgesteld om te collecteren. Alles wees dus op een echte kerkdienst! Sinds enige tijd - verklaarde de veldwachter verder - werd op St. Jan ten Heere driemaal per zondag onder leiding van Vijgeboom een godsdienstoefening gehouden, en ook op woensdag- en vrijdagavond, waarvan hij wel had horen zeggen, dat sommige mensen van de verschillende dagen en uren een lijstje hadden.

De 2^e getuige: Antheunis Janse, een 40-jarige boerenarbeider uit Domburg, had ook de dienst bijgewoond. Hij verklaarde, dat hij niet wist, waarom die oefeningen indertijd van de woning van kastelein Koppoolse waren verplaatst naar het 'heerenhuis' van St. Jan ten Heere 'waar het althans overheerlijk ruim was'. Vóór nieuwjaar waren er volgens hem wel oefeningen met meer dan 20 aanwezigen gehouden. In een poging zijn geloofsgenoten te verontschuldigen, voegde hij er echter aan toe, dat er soms personen waren weggestuurd, als het aantal boven de 20 uitkwam.

De 3^e getuige: Jan Koppejan, de latere ouderling, boerenarbeider te Aagtekerke. Hij wist bij gerucht, dat er zondags op St. Jan ten Heere driemaal godsdienstoefening werd

gehouden, 's morgens voor de mensen uit Oostkapelle, 's middags voor die uit Domburg en 's avonds voor Aagtekerke; dat voor laatstgenoemde gemeente ook de vrijdagavond bestemd was en dat hij het voor de woensdagavond niet 'regt' wist. De deur stond meestal open, zodat ieder die wilde, er kon binnenkomen. Soms waren enige mensen weer weggegaan, als ze vernamen, dat er al meer dan 20 personen waren'.

We zien dus, dat men zich toen nog enigszins aan het toegestane maximum van 20 hield.

Het zou nog vier maanden duren, voor het volgende vonnis viel, nu wegens een samenkomst op 10 juli 1836, in het gehouden. Niet alleen Vijgeboom, die nu op de buitenplaats woonde, kreeg fl. 100,- boete; ook Versluis moest dit maximumbedrag betalen.

Het volgende vonnis viel op 16 september 1836.

De samenkomst die beboet werd was op zondag 28 augustus 1836. Nu was de voorganger op St. Jan ds. Budding, die in die maand in Biggekerke al een veroordeling gekregen had. 's Middags was de burgemeester van Domburg, A. van der Meule, met zijn assessor (wethouder) L. P. Louwerse en veldwachter Boogaard naar het landgoed van Jhr. Versluijs gereden. Toen ze om half 3 aankwamen en het huis binnenstapten, troffen ze daar wel 200 personen aan. Ds. Budding stond 'in ambtsgewaad' net hardop te bidden. In het verdere verloop van de dienst had hij eerst ouderlingen en diakenen bevestigd en vervolgens gepreekt over Hebr. 10:19-23, een opwekking tot standvastigheid in de verdrukkingen. Ook waren er 3 kinderen gedoopt van wie twee uit Domburg afkomstig waren en één kind was „van zekeren Lankester te Veere". Dit betreft Pieter Lankester, broodbakker te Veere, één van de eerste Afgescheidenen van de gemeente te Middelburg.

We mogen dus concluderen, dat op 28 augustus 1836 de gemeente te St. Jan ten Heere (later Aagtekerke) is geïnstitueerd. En niet pas op 13 november 1836, toen ds. Budding voor de tweede maal in St. Jan ten Heere voorging, zoals sommige schrijvers menen. De kerkgangers kwamen die dag vooral uit omliggende dorpen als Domburg, Aagtekerke, Westkapelle, Meliskerke en Grijpskerke. Ds. Budding en Versluijs kregen elk weer fl. 100,- boete

Vonnis 4 november 1836: J. W. Vijgeboom, 63 jaar f 100,- Jhr. Willem Versluijs, 36 jaar fl. 100,- wegens godsdienstoefening zondag 29 oktober 1836.

Vonnis 6 januari 1837: ds. H. J. Budding fl. 100,- Jhr. Willem Versluijs f 100,- wegens godsdienstoefening zondag 13 november 1836 voor meer dan 100 personen. Ds. Budding was van bef en mantel voorzien en David Passenier had zoals gewoonlijk als voorlezer/voorzanger dienst gedaan.

Vonnis 3 november 1837: J. W. Vijgeboom fl. 100,- Jhr. Willem Versluijs grondeigenaar, f 100,- wegens godsdienstoefening zondag 22 oktober 1837.

Vonnis 30 maart 1838: Huibert Jacobus Budding, 28 jaar fl. 100,-. Jhr. Willem Versluijs, grondeigenaar fl. 100,- wegens godsdienstoefening zondagmiddag 11 maart 1838. Volgens de veldwachter lag het armenzakje op de schoorsteenmantel. Er waren wel meer dan 200 hoorders.

Vonnis 22 juni 1838: J. W. Vijgeboom fl. 100,- Jhr. Willem Versluijs fl. 100,- wegens godsdienstoefening zondag 27 mei 1838.

Vonnis arrondissementsrechtbank Middelburg 21 februari 1839 (de rechtbank 'van den eersten aanleg' was per 1 oktober 1838 opgeheven):

Huibert Jacobus Budding, 29 jaar fl. 100,- Jhr. Willem Versluijs, 40 jaar fl. 100,- wegens godsdienstoefening zondagmiddag 20 januari 1839. In deze dienst werden 6 kinderen gedoopt. De preek had als tekst Hebr. 5:9 "En geheiligd zijnde, is Hij allen die Hem gehoorzaam zijn, een oorzaak der eeuwige zaligheid geworden". Tijdens het verhoor vulde ds. Budding aan dat hij 's avonds ook nog geprekeerd had en dat hij zou blijven preken, waar het maar kon.

Over de verdere geschiedenis van de eerste jaren van de Afgescheiden gemeente op St. Jan ten Heere valt bij gebrek aan oorspronkelijke bronnen slechts weinig mee te delen.

Op 8 febr. 1837 werd een algemene vergadering gehouden met het doel ds. Budding te beroepen voor àl de Zeeuwse gemeenten. Afgevaardigde Slabbekoorn van Domburg stemde tegen, omdat hij niet gerechtigd was om zijn stem vóór uit te brengen.

Uit de notulen van de provinciale vergadering worden we nog wel gewaar dat Jan Koppejan in maart 1838 onder censuur stond en als ouderling was afgezet „wegens lastering en scheuring in de gemeente". De oorzaak was een conflict met Vijgeboom over de rechtvaardigmaking, waarover o.a. in de 18^e eeuw al heftige disputen waren gevoerd. De kerkenraad en ook de provinciale vergadering van 7 november 1838 veroordeelde de manier van optreden van Jan Koppejan. Al kreeg ook Vijgeboom de waarschuwing te horen dat hij niet moest proberen te diep in de verborgenheid van Gods raadsbesluit in te dringen. Gods besluit tot rechtvaardigmaking was wel van eeuwigheid, maar het was de mens niet geopenbaard; daarom mocht deze daarop niet te nieuwsgierig ingaan.

Jan Vader in zijn 2de handgeschreven schrift, 2de hoofdstuk, *De toeleiding tot het werk der bediening*, schrijft over deze situatie als volgt:

... "Meer dan 40 jaren zijn er wekelijkse godsdienstige vergaderingen gehouden... 2 jaren als verhinderd zijnde door strijd, scheuring en beroering.

*De dienst is eerst geleid door ds. Budding, onder de vervolging en beboeting en gevangenisstraf, daarna door den aldaar gevestigden Oefenaar Vijgeboom genaamd, onder wiens dienst scheuring is gekomen. Dog domenie Ledeboer aldaar gekomen zijnde, heeft als middel de verscheurde godsdienstige vergadering hersteld, zoodat die wederom geregeld wekelijks heeft plaats gehad, en die geleid werdt door een diaken, die later tot **ouderling** is benoemd, en door ds. Ledeboer is bevestigd. En heeft daarna den dienst waargenomen, tot der tijd dat de vergadering St. Jan ten Heere heeft moeten verlaten omrede dat de heer Versluijs is overleden in September 1875."*

De genoemde ouderling is P. de Voogd.

De kerkenraad van St. Jan ten Heere bestond in november 1838 uit de volgende leden bestond: Adriaan Klinke, Simon Wisse, Adriaan Coppoolse, David Passenier, **Pieter de Voogd** en Anthonie Provoost.

Lang is deze gemeente niet meer binnen het kerkverband van de Chr. Afgescheidenen gebleven. In 1839 volgde ze namelijk ds. Budding, toen deze zich weer van de Afgescheidenen losmaakte. Enkele oorzaken daarvan waren de kwestie van het aanvragen van erkenning als gemeente bij de koning (de zgn. godsdienstvrijheid aanvraag) en het weigeren van de Afgescheidenen om de psalmen van Datheen algemeen in te voeren.

HOOFDSTUK 2

Pieter de Voogd, ouderling te St. Jan ten Heere

(De Voogd; komt in de archieven ook als de Voogt voor.)

Ouders van Pieter: Jan Pieterse de Voogt tr. Catharina Kesteloo. Uit dit huwelijk, o.a:

Pieter de Voogd, geb. 1804 te Domburg.

Paulus de Voogd, geb. 1817; overl. te Domburg 9-1-1891, 74 j.

Christina de Voogt, geb. ong. 1818; overl. Domburg, 7-3-1876; getrouwd 1-5-1841 met Hubrecht Bimmel Sr. (Hubrecht Bimmel Jr. ouderling, moest dus *oom* zeggen tegen Pieter de Voogd.)

Johanna de Voogt, geb. ong. 1823; overl. Domburg, 30-4-1888, 65 j.; getrouwd met Jan Kesteloo.

Gezinssamenstelling van **Pieter de Voogd**.

Pieter geb. 1804 te Domburg, zoon van Jan de Voogt en Catharina Kesteloo, landbouwer, tr. Magdalena Zachariasse. Pieter overl. 12-8-1877 te Domburg. Uit dit huwelijk:

Jan, overleed na 3 dagen, 4-4-1859

Levenloos kind, 6-9-1860

Jan, overleed na 22 maanden 22-7-1864

Levenloos kind, 11-12-1863

Levenloos, 15-7-1865.

In 1839 hebben dus de gemeenten van Biggekerke en St. Jan ten Heere zich met ds. Budding van de Chr. Afscheidenen losgemaakt. Zij weigerden verdere omgang omdat de Afscheiden Kerk 'Vrijheid van godsdienstoefening' hadden aangevraagd bij koning Willem 1. Pieter de Voogd leidde de kerkdiensten. Omdat De Voogd nergens lerend-ouderling wordt genoemd, mogen we aannemen dat hij in de leesdiensten vooringing en alle voorkomende vrije toespraken hield.

Zoals gezegd is, zocht de gemeente, of Jhr. Versluijs contact met ds. L. G C. Ledeboer van Benthuizen. Op welke manier is onbekend. Beiden waren van patriciërsafkomst, maar het schijnt dat er een hogere band aanwezig was. De gemeente vond aansluiting bij de groep van ds. Ledeboer, die ook een paar keer op St. Jan ten Heere was voorgegaan. Zijn voorgaan legde zeer veel beslag op de toehoorders. De ernst, liefde, evangelische bewogenheid, oprechtheid en gevoel van de diepe breuk tussen de Heere en Zijn Sion in ons land, waren voor velen tot zegen en onderwijs.

Een kleine illustratie hoe ds. Ledeboer kon reageren: Vanuit St. Jan ten Heere wandelde hij eens naar Westkapelle. In het dorp zag hij een boertje leunen over een onderdeur. Een deurstel bestaande in boven- en onderdeur. Hij liep er naar toe. Na een groet zei hij: *dat is een goede gestalte, de onderdeur van de wereld gesloten en de bovendeur geopend. Is dat in je leven ook al gebeurd dat de onderdeur naar de wereld werd gesloten en de deur naar de dingen die boven zijn geopend werd?*

5 maart 1851 vond er een Kerkvergadering plaats te Vlissingen waar Pieter van Dijke toegelaten werd om als predikant bevestigd te worden door Ds. Ledeboer te St. Philipsland, op 23 maart 1851. Aan de handoplegging nam o.a. **Pieter de Voogd** deel, als vertegenwoordiger van Walcheren.

De presentielijst van deze vergadering bestaat uit o.a. de volgende personen:

De hierna te noemen broeders:

van Domburg, Aagtekerke en Westkapelle

Adriaen Koppoolse Ouderling 1836

Pieter de Voogd id

Jannis Kodde Diaken

Van Middelburg

J.A. Siebregt Diaken

Flissingen

Simon den Hengst Ouderling 1851

[Enz.]

Vanaf 1851 werd de gemeente St. Jan ten Heere bediend door ds. Ledeboer en ds. P. van Dijke. Waarschijnlijk dat lerend-ouderling Florus Braam uit Middelburg ook regelmatig voorging. Toen Braam in 1872, op 40 jarige leeftijd overleed, nam zijn mede-ouderling David Janse dit werk over. Deze werd in juli 1872 officieel door ds. Van Dijke tot oefenaar aangesteld. David Janse woonde op het hof "De eenzame", schuin tegenover kasteel Westhove. Janse volgde ds. Van Dijke op in 1883.

Jan Vader volgt ouderling De Voogd op

Wij hebben in bovengenoemde notulen van 1851 de *eerste concrete aanwijzing dat er in Middelburg een Ledeboeriaanse gemeente was*, en wel met één kerkeraad van zowel St. Jan ten Heere als Middelburg. Ds. Janse zegt in zijn 8e brief: Op 28 jarigen leeftijd werd ik lidmaat door belijdenis in de gemeente van ds. Ledeboer, toen door ds. P. van Dijke bediend, te Middelburg en op de voormelde buitenplaats te Domburg, *die één gemeente insloot en door één kerkeraad bediend werd*.

Op 5 september 1875 overleed jonkheer Willem Versluijs. Zijn buitenplaats werd verkocht aan burgemeester J. de Visser te Aagtekerke. De Visser liet de gebouwen slopen. Maar de jonkheer was in zijn testament de gemeente, waaraan hij op zijn buitenplaats 40 jaar lang vergaderruimte had geboden, niet vergeten. In zijn testament had hij een legaat nagelaten aan de gemeente Middelburg (incl. Aagtekerke) waarvan op het grondgebied van de burgerlijke gemeente Aagtekerke, niet ver van het gesloopte St. Jan ten Heere vandaan, een kerk kon worden gebouwd.

Jan Vader beschrijft in het genoemde geschrift, hfd. 1 *De toeleiding tot mijn huwelijk* een voorval hoe zijn 2^e vrouw Catharina Janse, (Kaatje) van tevoren aan deze dingen wrd bekend gemaakt. Zij was toen 'dienstmaagd op de boerderij bij den kastelein W. Uijterschoot op St. Jan ten Heere'.

"Twee jaar voor het overlijden van den heer Versluis als ze hem zag gaan, kreeg zij te overdenken dat zijn levensloop ten einde was. En een jaar voor zijn dood droomde zij dat de groote berg (die tegen het bos lag) afgemaaid werdt van boven naar beneden, juist tegen de gewone manier vanmaaien, en dus omgekeerd, omgekeerd. Over deze zaak sprak zij met een van het Volk, en aan hem meedelende dat zij van gedachten was, dat het einde van den heer Versluis nabij was. En dat dan alles zou omgekeerd worden, en alle personen van de buitenplaats, en van het boerenhof zouden moeten vertrekken, dat ook werkelijk alzo is geschied. Want kort daarna is de heer Versluis overleden. De ergenamen van die heer besloten om alle vaste eigendommen te verkopen, en al de dienstbare uit haar dienst te ontslaan".

Jan Vader vervolgt in het voornoemd geschrift:

...dat het gebouw dat tot vergaderplaats diende gesloopt werd, zoodat genoemd hoopje volk met mei 1877, na vooraf op een andere plaats op het *buiten* te zijn vergaderd, het buiten geheel verlaten hebben. Eenigen tijd voor dezen werd den voor haar **voortgaanden ouderling** door Gods hand bezogt met een lichaamskwaale die een gewissen dood voorspelde. De verachting stond nu voor dat volkje voor de deur. Want eertijds hadden de tegenstanders spottende gezegd: dat volks Godsdienst zal zoo lang duren als haar God (den heer Versluis) leeft, en dan is het met haar uit. En nu die heer was overleden, zoo hoopten zij dat die Proffetie zou vervuld worden. Dat beide nu in aanmerking genomen (namelijk) den heer Versluis overleden en haar voortgaanden ouderling verzwakkende, zo kwam dat hoopje volk eerst in beproeving en dan onder den smaad en veragting van de Wereld. Want die bespote haar als in Nehemia 4, daar Sanballat sprak: Wat doen deze aanmechtige Joden? Want ze zeiden: haar rechterarm (de heer Versluis) is afgesneden en haar voortganger sterft in het kort, en dan zullen zij wel verstrooien. Dog, dat bij David waarheid was (namelijk) *Heere, Gij hebt de naspraak van vele gehoord*, dat was ook bij hen in oefening, met verzuchtingen, en wel in hun openbare vergaderingen, en in het afgetrokkene. Zij begonnen toen behoefte te gevoelen aan een gebouw, om haar bijeenkomsten daarin te houden. Waarop zij met onderlinge overeenstemming zijn overeengekomen om een kerkgebouw te stichten op een stuk zaailand tussen St. Jan ten Heere en Aagtekerke. En in den weg der Voorzienigheid is dat gebouw gezet, juist meerendeels van het hout, steen, vensters, en glazen van het afgebroke buiten St. Jan ten Heere. En wel van die kamer die in de vervolging was gebruikt tot Godsdienstige bijeenkomst. Dit bouwen der kerk is begonnen in den Zomer van 1876.

Dog met het begin van 1877 was het te voorzien dat zij in het kort geen gebruik meer zouden hebben van den **voortgaanden Ouderling**, uithoofde van zijn veragterde lichaamsgestalte. En wat dan? Nu eerlang een kerk te hebben dog zonder voortganger! Och, welke zielsvernederende en in het stofbukkende banden! Waarbij nog kwam dat zij beloerd werden van het wild gedierte des wouds. En dat zij ook moesten verduren veel pijlen der Vijanden, die zeiden: *Ha ha, onze ooge heeft het gezien*, alsmede Ps 71:10, Want mijn vijanden spreken van mij, en die op mijne ziele loeren, beraadslagen te zamen, zeggende God heeft hem verlaten: *Jaget na en grijpt hem, want daar en is geen verlosser*. En de volgelen des wouds trachten haar veldvluchtig te maken. Ook moesten zij doorstaan van sommige Vrienden den twist der tongen, die de groote van den bouw der kerk wederspraken uit Vleeslijke berekeningen, en uit onwetendheid in de duistere voorzienigheden der toekomst. Ook ik en mijn vrouw die hadden er geen begrip van, en spraken ook derhalve met elkander, de groote van dat gebouw tegen. Och, ook in dezelfde dwaasheid. En het scheen of de bewerkers, bestelmeesters, en bouwers oorzaak en aanleiding gaven aan den Volke om te twisten. Want niemand van hen wist, waarom de kerk die groote moest hebben, hoewel bestek, bouw, en toezigt van hen uitging. Dog neen, zij gaven geen oorzaak, maar Gods weg was en bleef nog voor vrienden en vijanden verborgen; evenwel den bouw der kerk ging zachtkens voort.

Jan Vader, geboren te Meliskerke 23-12-1819, behoorde tot de Afgescheiden Gemeente te Meliskerke, maar hij voelde zich aangetrokken tot de Ledeboeriaanse gemeente.

Op 27 december 1876 ging Jan Vader naar een houtverkoping te Sint Jan ten Heere. Hij ontmoette daar iemand van degenen "die tot dat hoopje Volk behoorde". Zo duidt Vader de Ledeboerianen aan. Jan Vader informeerde bij deze persoon naar de vorderingen van de kerkbouw. De man deed daar verslag van en vroeg gelijk aan Vader of deze genegen

zou zijn om nu en dan eens te willen helpen als voorganger. Vaders antwoord was: "Wel neen mijn Vriend, denk daar niet over, uw gedachte over mij is verkeerd, ik ben de man niet en ik heb daar ook de vereiste gaven niet voor". Verder schrijft hij daarover: "Malkander verlaten hebbende zoo viel er een schrik op mij dat ik de persoon zou zijn aan wien zij aanzoek zouden doen tot het werk der bediening."

Het werd voor Vader een lange en moeilijke weg alvorens tot het ambt van voorganger te komen. In gesprekken met mensen uit de kring van de Ledeboerianen merkte hij steeds meer dat hun gedachten naar hem uitgingen als voorganger voor Aagtekerke. Hij wees deze mensen er telkens weer op dat de Middelburgse voorganger David Janse, de plicht had om van tijd tot tijd ook Aagtekerke te dienen. Later moest hij erkennen dat dit allemaal "eigenlievende, vleeselijke en zelfzoekende voorstellen waren om verlost te worden van de vrees die hij vreesde".

Op zondag 15 april 1877 preekte Ds. P. van Dijke in Middelburg. Vader ging er naar de kerk. Tussen de morgen- en middagdienst, tijdens het eten, sprak hij met een vriend over Gods weg naar Sion. Na de middagkerkdienst begon dezelfde vriend een gesprek over het werk der bediening. Vader wees hem erop *dat het een schande zou zijn voor de gemeente om daartoe een man te beroepen uit een andere kerkelijke richting*, bovendien een man met een zwak talentje voor zo'n zwaar werk. Een verzoek om een gesprek van één van de Ledeboeriaanse ouderlingen wees Vader van de hand. Hij begreep dat zo'n gesprek een officieel verzoek zou kunnen bevatten.

Op 18 april 1877 werd door Ds. P. van Dijke de nieuwe kerk in Aagtekerke 'ingewijd'. Uit vrees voor nadere contacten verzuimde Vader deze dienst. De dag daarna, 19 april 1877, vergaderde de kerkenraad in Middelburg onder voorzitterschap van Ds. Van Dijke. Jan Vader voelde aan dat er nu aangaande hem een beslissing genomen zou worden. Immers, de kerk in Aagtekerke was nu wel klaar gekomen, maar men had geen voorganger. De woorden "de bestemde tijd is gekomen" kwamen hem nu voor de geest.

Het verzoek tot het oefenaarschap kwam op vrijdag 20 april 1877. David Janse bood Vader onderstaande brief aan. Verder sprak Janse nog uit zijn eigen weg van toeleiding tot het werk der bediening. Hij drong aan om "geen grond te stellen in hartstochtelijk gevoel of driftige bewegingen des gemoeds, noch in het wachten op bijzondere voorkomingen, maar op de opening des Woords".

Middelburg, 19 april 1877.

Waarde en zeer geachte broeder! Genade en Vrede zij u.

In onze heden kerkeraadsvergadering, ter Spraake gebragt, en tot voorstel gemaakt zijnde, om onder biddend opzien tot den Koning der Kerk uit te zien, naar een voortganger in het kerkgebouw te Aagtekerke; En in de gemeente als zodanig dienende, zoo is met algemeene stemmen En innige zielsbegeerte; En ook zoo ver ons bewust is, van zeer velen in de gemeente, de keuze hiertoe op uw persoon gevallen, gevende den roeping aan UEd. over, om dezelve tussen de Heere en uw gemoed, naar des Heeren woordt te overwegen, en naar rijp beraad een bepaald antwoord te geven. Wij wenschen dan biddend uit te zien, of het den Heere behagen mogte deze roeping te zegenen, en uw hart te bewerken door Zijnen heiligen Geest, om met het onze in één te Sluiten tot heil van Sion en opbouw Zijner Gemeente.

Namens de kerkeraad,

P. van Dijke - President;

D. Janse - Schriba.

Vader overlegde nu ook met zijn vrienden over deze zaak. Het door hem kortgeleden gesloten huwelijk bleek voor velen een hinderpaal. De molenaar van Meliskerke, Zacharias Verhage, was reeds lang bevriend geweest met Jan Vader. Hij wilde hem echter niet steunen in de weg tot aanneming van het beroep. Ook hij liet zich beïnvloeden door laster met betrekking tot het tweede huwelijk. Na een gesprek met Jan Vader moest Verhage hem echter geheel bijvallen en kon er *Amen* op zeggen dat God Vader bracht tot een gedeelte van Gods Erf- en Bondsvolk".

Op zondag 6 mei 1877, nadat hij 's morgens de dienst bij de Christelijke Gereformeerde Gemeente in Meliskerke had bijgewoond, was Vader 's middags onderweg naar Middelburg om daar een dienst van oefenaar Janse te bezoeken. Onderweg werd hij 'overgebogen tot 's Heeren dienstwerk'.

Hij adresseerde zijn brief aan D. Janse. De inhoud kwam op het volgende neer, zo schrijft hij later: "Dat de zaak der bediening bij mij nu overwigt had gekregen, en ik na hevigen strijd besloten had om als *een behulpsel* de kerkeraad te Aagtekerke te ondersteunen in de bediening, dog niet onder den titel van voortganger".

David Janse, die in de dienst op Hemelvaartsdag 10 mei 1877 in Aagtekerke vooring, deelde dit aan de gemeente mee. De zondag volgend op de Hemelvaartsdag, 13 mei 1877, zou Vader voor het eerst in Aagtekerke voorgaan.

Op zondag 20 mei 1877, de eerste Pinksterdag, trok Vader op "om zich met dat Volk te verbinden en dat wel onder angst en vrees". Hij dacht de woorden te missen en onder de dienst te bezwijken. Hij verklaarde de gemeente iets van zijn lastbrief. In het begin van zijn spreken week hij, door ontroering en vrees wel een ogenblik van zijn punt af, maar het werd hem gegund zich spoedig te herstellen en sprak verder met vrijmoedigheid en tranen over Gods wonderlijke leiding met hem tot het werk der bediening. De volgende dag, de tweede Pinksterdag, preekte hij 's morgens weer in Aagtekerke. In de middag bezocht hij de 'lijdende' ouderling Pieter de Voogd in Domburg.

Het einde van ouderling De Voogd

Vader ging naar Domburg 'inwendig begerende dat ook aldaar een anderen (bij mij bekenden) opziener mogt zijn. Binnengekomen zijnde, zoo was hij aldaar. Van deze twee personen ontving ik uit hun mond, en ik hoop ook uit hun hart, deze navolgende besturingen, die ik tot gemak, en tot beveiliging der orde in 20 regels verdeeld heb'.

Hieronder volgen enkele kernachtige regels.

1ste regel.

Een voortganger in des Heeren dienstwerk moet altijd in aanmerking nemen dat hij dat werk te doen heeft als een knegt, en moet daarom weinig van zichzelf melden, of in het gebed, of in het spreken tot het volk. Maar dit rust op hem, *om veel de belangens des volks* voor te stellen aan den Heere in het gebed. En om des Heeren wil te verklaren aan den volke, door de bediening des Woords. En dan zichzelf daaronder beschouwende als zijnde maar een *gewoon lid in de bediening*, en in evengelijke afhankelijkheid. Want de bediening maakt een knegt, maar genade alleen maakt een zoon.

7^e regel.

Nodig is het voor hen, om zig te hoeden en wagt te houden tegen de jaloezij van het zelfzoekend en eierzuchtig *eigen ik*. En dat zowel in het komen als in het wegblijven der hoorders onder de bediening, doordat zij gaan naar andere voorgangers, en op dit punt is het noodig stil te zijn en te zwijgen.

10^e regel.

Als er door de hoorders opgemerkt wordt, dat de voorganger een verkeerde uitdrukking gedaan heeft, en dat zulks den voorganger aangezegd wordt, zoo moet hij daarom niet moedeloos worden, want zulks voor hem hoogst nuttig kan zijn, om rede dat hij daardoor bewaard kan worden voor *eige* waardigheid en stout zelfbetrouwen.

13^e regel.

Hoogstnoodzakelijk is het voor een optredend persoon in de bediening wanneer hij mogt te weten komen, dat hij een Vrome voor hem [voor zich] heeft, met haar gebed en hart, om dan zeer voor- en omzichtig te zijn, om daardoor niet opgetoge te worden, en alzoo vervalle tot lossigheid. Want den voorganger zal wijs doen, dat hij er op rekt dat soms tegenover het gebed en hart van dien eenen Vromen, wel drie à vier tegenstanders openbaren. Maar dan eerst in zulk een bittere weg van tegenspraak en smaad, ja dan eerst wordt zulk een gebed en toegenegen hart van dien eenen Vromen vriend of vriendinne juist door des Heeren besturing zoo gebruikt als een ondersteuning en een krachtige tegengift tegenover hare aanvallers en bestrijders, tevens tegelijk dienende dat die versmading een beveiliging is tegen opgetoge [hoogmoedige] lossigheid.

Mij dunkt dat deze regelen (die grotendeels zijn gevloeid uit dien mond die nu in het stof legt) duidelijke kentekenen dragen van geoefende Godzaligheid, en dat elke regel aanwijst dat hij geoefende zinnen had verkregen in zijn langdurige dienstjaren in des Heeren voorhoven. Ja een uitnemende ervaring had hij van de verleiding van het *eige* in deszelfs schijnvriendelijkheid, listen, sterkten, doeleindens, oorsprong, overwinningen, verwondingen. En wist dat al te bewijzen uit de geschiedenis des Woords, en uit de aldaar beschrevene praktijk der ongelovige; en uit den strijd der gelovige tegen dat *eige* met deszelfs nederlagen en overwinningen. Ook was zijn ziel bevestigd in die wegen waar de eer van Koning Jezus in bestond, en wat de zelfverlogeving was, en hoe dezelve geoefend wordt, waghoudende tegen de paden des inbrekers inwendig, die kragt, gezag, verwoesting en krijgswapenen van het *eige* ontvangen; en waghouden in ootmoedigheid, in standvastigheid voor Christi eer en gezag, in zijn eige hart en wandel en in Sion, onder het dragen van smaad en veragting. Hoewel de Heere aan hem vervulde de belofte: *Die Mij eeren zal Ik eeren*. En leggende op de grootste Vijanden van des Heeren dienst, *beslag als ze hem zagen*. En ook vrees en schijneerbied als zij hem ontmoeten. Gevende onder elkander een goed getuigenis van hem, zoo door middel van zijn wandel, als ook omdat Gods hand was op de consciëntie van hen, gevende door Zijn Geest getuigenis in hen van de gunstige bedeling van hem, omtrent dien nu overleden opziener'. Enkele maanden na dit bezoek overleed P. de Voogd, 12 augustus 1877.

Jan Vader, lerend-ouderling te Aagtekerke

Bij het preken hield Vader zich aan een concept. Het gebeurde wel dat tijdens het Bijbellezen voorafgaande aan de preek een tekst uit het gelezen hoofdstuk hem zo aansprak, dat hij zijn voorafpraak geheel op die tekst richtte. Veelal ging het werk der bediening gepaard met zuchten en vrezes. Maar ook bemerkte hij dat er stichting van zijn woorden uitging, daarvan getuigden de vromen.

In het 3de deel van Vaders' geschrift schrijft hij iets over zijn onpartijdigheid in het kerkelijk leven. Hij was namelijk nog steeds lid in Meliskerke.

"Zoals ik vroeger heb vermeld zoo waren geen [van] de 2 rigtingen (zoo die daar ik was, als die daar ik was geroepen) bij mij in het werkzaam zijn met de roeping tot de bediening, daarin betrokken. In die zin namelijk dat het mijn oogmerk niet was, om die rigting daar ik in was, met de aanneming van de bediening smart of bitterheid aan te doen. Neen, evenmin tragte ik in de aanneming, die andere rigting niet te sterken, namelijk dat, wat bij haar uit het zelfbehagend vleesch mogt zijn. Maar ik tragte (met alle partijziek zuchtige bewegingen des gemoeds) tussen die 2 scherpe steenklippen die ik zag door te gaan, om door geen van beide wonden te ontvangen, of het zuivere in mijn werkzaamheden niet te besmetten door partijziekte".

Vanzelf kon deze toestand zo niet blijven. Op aandrang van anderen bedankte Vader op 1-1-1877 als lid bij de Afgescheidenen in Meliskerke. Hij werd gekozen tot lerend-ouderling en bevestigd zondag 13-1-1877 door ds. P. van Dijke. "Direct na de bevestiging", zo schrijft Vader, "ontstond er door een bepaalde persoon een grote beroering in de kerk. Dit zal mij in gedachtenis blijven." Oorzaak en aard van de beroering, daar geeft hij geen beschrijving van.

In 1878 bestond de kerkenraad van de gemeente Aagtekerke uit de volgende personen:

Jan Vader, lerend ouderling te Aagtekerke, wagenmaker wonend te Meliskerke.

Marinus Paauwe, zoon van Pieter Paauwe en Jana van Kleven; ouderling, arbeider te Domburg. Onbekend is of hij kerkte in Aagtekerke of Middelburg. Hij vertrok later naar Middelburg, maar bleef nauw verbonden aan Jan Vader. Hij overleed 70 j. 27-5-1887

En de diakenen: Joost Passenier, timmerman te Domburg,

Jacob Minderhoud, landbouwer te Westkapelle.

In 1883 waren het de volgende broeders:

Jan Vader, oefenaar bij al de Ledeboeriaanse gemeenten.

Jacob Corré, ouderling te Domburg.

Hubrecht Bimmel, diaken te Domburg.

Pieter de Lange, diaken te Westkapelle. Pieter woonde op een klein boerderijtje in Poppekerke, tussen de Baaiweg en Boudewijnskerke; thans omgeving van Schoutsweg.

Jacob Minderhoud woonde op "De grote Prelaat". [een voorvader van Jan Minderhoud, die thans diaken is in de Ger. Gem.]

Zie over beiden: blz. 34 *Door water en vuur*, door Joh. Westerbeke.

Conflict over bevestiging kandidaat D. Janse

Ds. Ledeboer stierf op 21 oktober 1963. Tijdens zijn leven had hij Ds. P. van Dijke bevestigd en had ook aan oefenaar Daan Bakker van 's-Gravenpolder aangeboden om ook hem te bevestigen in het leraarsambt. Bakker had er toen echter de vrijmoedigheid nog niet toe. Tussen hem en ds. van Dijke ontstond verschil van mening over de rechtvaardigmaking. Daardoor vielen de Ledeboeriaanse gemeenten in twee groepen uiteen. Een deel volgde ds. van Dijke en het andere deel volgde oefenaar Bakker, die op 18 oktober 1865 door ouderlingen werd bevestigd.

Op 3 maart 1883 overleed Ds. P. van Dijke. De Ledeboeriaanse gemeenten verloren dus hun enigste predikant. Er dienden in deze gemeenten wel drie oefenaars, namelijk David Janse, lerend-ouderling te Middelburg, Jan Vader en D. Wijting van Goes.

Na enkele weken, op 26 maart 1883 wordt een classisvergadering gehouden te St. Philipsland, om te discussiëren over de verkiezing van een predikant. Op de algemene vergadering van de Ledeboeriaanse gemeenten te Benthuisen 11 april 1883 werden de oefenaars op drietal gesteld om uit hen een leraar te kiezen. (Zie notulen hierna).

Ds. Janse schrijft later: "Op 20 Juni in datzelfde jaar werd ik op de Algemene Vergadering, die 18, zo grote als kleinere gemeenten vertegenwoordigden, met algemene stemmen beroepen als hun Herder en Leeraar en ontving den volgenden dag, 21 juni den hier volgenden beroepsbrief, geschreven door den Scriba van die vergadering, den ouderling M. Poireot te Kockengen, ouderling te Oudewater."

Van deze vergadering zijn geen notulen meer aanwezig.

Een probleem was wie Janse zou kunnen bevestigen. Men hechtte immers hoge waarde aan de bevestiging door iemand uit de kerkelijke linie van ds. Ledeboer. Niemand werd geschikt geacht. Men vond tenslotte Ds. A.O. Schaafsma, predikant van een vrije gemeente in Enkhuizen bereid dit op zich te nemen. De bevestiging vond plaats te Middelburg, 16 december 1883. Het was echter de grote vraag of Schaafsma zelf wel op wettige wijze geordend was. Hij was zendingswerker geweest en van zijn bevestiging is geen bewijs gevonden.

Het is onbegrijpelijk dat deze noodsprong door mensen die in soortgelijke zaken soms zó conservatief zijn, goedgekeurd werd. Ook is het niet goed te begrijpen dat D. Janse er mee akkoord kon gaan. Tegen de wijze waarop Janse bevestigd werd protesteerden zowel ambtsdragers als leden. En dat is te begrijpen. Tot vandaag aan de dag is het door niemand goed begrepen. Het is een oorzaak geworden van scheuring in 4 gemeenten.

Aan de andere kant mag wel gezegd worden, dat de waarde van de bevestiging niet ligt in de bevestiger, maar of het geschiedt na een wettig beroep, in een wettige kerkdienst, en oplegging van de bijbel door wettige ambtsdragers. En wat vooral van belang is: Heeft de bevestigde de belofte afgelegd: *Ja, ik van ganser harte!* Deze vereisten waren duidelijk aanwezig. Al waren er ernstige bezwaren tegen de bevestiger -er wordt gesproken over een wolf in schaapsklederen- kerkelijk gezien, was ds. Janse wettig predikant.

D. Janse werd dus namens al de gemeente beroepen en tot herder en leraar van al de gemeenten bevestigd. Iedere plaatselijke gemeente heeft het recht om een leraar te

beroepen, maar een beroep voor *meerdere gemeenten* kan men niet dwingend opleggen. De gemeente van Goes koos de eerste mogelijkheid en beriep hun eigen oefenaar D. Wijting, die door Ds. P. Los werd bevestigd, op 4 maart 1884. Ds. Los stond reeds enige tijd buiten het kerkverband. Omdat de Goesse kerkeraad de verkiezing van ds. Janse niet wilden erkennen, plaatsten ze zichzelf buiten het kerkverband.

De vraag is nu wat er met Jan Vader gebeurde? De algemene vergadering ging niet over om hem te beroepen, ze hielden zich aan één persoon die de meeste stemmen had. Indien men dat gewild had, lag de mogelijkheid open om ook Vader een beroepsbrief te sturen. De gemeente Middelburg had óók het recht om hem te beroepen als 2e leraar, of als leraar van Aagtekerke. Maar dat deden ze niet. Dat ligt ook wel voor de hand. Ze waren al heel blij dat één van hun eigen oefenaars leraar werd. Bovendien was Vader omstreden door een groep mensen die hem niet begrepen, hetzij uit onkunde of uit vijandschap. De kerkenraad wist ook nog heel goed hoe twijfelachtig hij zich opgesteld had toen zij hem gevraagd hadden om voorganger te worden in Aagtekerke! Persoonlijk denk ik dat Vader het zelf wel heeft aangevoeld dat hij voor *leraar* geen roeping had. En de Middelburgse kerkenraad heeft dat ook wel begrepen. Afgezien dat het een man van 64 jaar oud was. Vanzelfsprekend erkenden ze wel zijn roeping tot *lerend-ouderling*. Een roeping om te spreken in de gemeente hebben *gewone leden* gehad, krankbezoekers e.d. in de tijd van de Nadere Reformatie; in de tijd van de Afscheiding b.v. Wulfert Fl.oor, Willem Pleijte; *diakenen*, zoals Stefanus, en veel *ouderlingen* zoals Justus Vermeer en anderen. Maar een roeping tot leraar is een andere zaak.

Onderstaande uittreksels uit diverse Notulen zijn ongewijzigd weergegeven.

Notulen van de **Algemene Vergadering** te Benthuisen den 11 April 1883. Geopend met het zingen van Ps. vs 3 en met gebed door den ouderling Van der Spek van Moercapele. Word daarna overgegaan tot stemming voor Preses en Schriba en werd tot Preses benoemd den ouderling D. Janse, en tot Schriba den ouderling Poirot, waarop de vergadering geopend word door de Preses met het lezen van Ps. 80 en Zangvs. 1.2. en Gebed.

Art. 9

Zijn door de Preses de navolgende vragen gedaan

Is er een oog op een Leeraar die de gemeente zoude begeren in de bediening?

Ten 2 Of er personen zijn die van de gemeentens tot de bediening zouden begerd worden.

Ten 3. Of er in de gemeente bezwaren bestaan om, indien er geen wettig geordend Leeraar is, de bevestiging door ouderlingen geschiede, als wettig zoude geacht worden, of niet?

Welke 3 vragen door de gemeentens beantwoord wierd....

Op de daarop volgende stemming zijn op vraag 2 de Personen die geacht wordende voor de bediening zoo het de wil des Heere is D. Janse met 30 stemmen, J. Vader met 18 en Wijting met 9 stemmen uitgekomen. *En dat iedere gemeente het regt om tot Leeraar met aanroeping van Gods Naam, en regt afhankelijkheid aan Gods genadetroon een van die drie personen tot dat heilig dienstwerk te beroepen*, als mede indien deze of gééne gemeente eenig Leeraar weet, die onder de zelve vereistens de gemeentens zoude kunnen of willen bedienen, zulke aan de opzienders der gemeentens te kennen te geven, om dan in onderhandelingen te komen.

Niets meer ter onderhandelen hebbende is de vergadering door de ouderling J. Vader gesloten, met het zingen van Psalm 102 vs. 7 en dankzegging.

D. Janse Voorzitter

M. Poirot scriba

Provinciale Vergadering gehouden den 25 februari 1885 te Middelburg.

Do. Janse voorzitter

Ouderlingen J. Vader, N. Verhulst ... diakenen J. A. Bekkers (enz. allen van Middelburg)

Art 2

De voorzitter vraagt aan de ouderlingen der vergadering, of van iemand op de bediening, leer, leven en wandel van de Leeraar, aanmerking heeft? Waarop niemand iets heeft, dan de diaken Bekkers, die meer *geestelijke* kennis in de *Leer* begeerde. Ten andere wierd gevraagd of er op de *bediening*, van ouderlingen en diakenen en leden aanmerkingen zijn, waarop wierd gezwegen.

Art 11

Is gehandeld over de voorgaande ouderling J. Vader op voorstel van de Kerkeraad van IJreseke en Rilland, om hem in de gemeente als Leeraar te beroepen, en besloten hiertoe over te gaan nadat hij zich op verzoek verwijderd had over een en ander gehandeld, in geheime stemming een beroep op hem uitgebragt met 24 van de 29 stemmen. En bij de beroeping is door de Vergadering als voorwaarde gesteld dat hij zich met het ambt van den Leeraar moet vereenigen.

Niets meer te verhandelen zijnde is de vergadering gesloten met het zingen van Psalm 25 vs. 2 en dankzegging door den ouderling en voorganger J. Vader.

D. Janse Voorzitter

N. Verhulst Scriba

P.s. ds. Janse 'vergat' een beroepsbrief te laten schrijven gericht aan J. Vader.

Algemeene Vergadering gehouden 9 sept. 1885 te Middelburg

Van Middelburg tegenwoordig:

Do. Janse voorzitter

Ouderlingen J. Vader, N. Verhulst, J. Corré, T. Kamermans, H. Bimmel

Diakenen J. A. Bekkers, J. Pattenier, J. Minderhout, M. Lantsheer, C. Mulder

Art 7

Aangaande Art. 11 van de Provinciale Vergadering van 25 Febr. ll. omtrent Jan Vader als beroepen Leeraar, verklaard hij, dat beroep voor het geheele lichaam der gemeente niet kan aannemen, uit oorzaak van de voorwaarde gesteld, dat hij zich met het ambt van den Leeraar moet vereenigen. Welks voorwaarde door den ouderling Kamermans, als te veel bindend beschouwd word, waarop die voorwaarde is vervallen. Daarop heeft J. Vader verklaard, zijn zaak in de hand des Heeren over te geven, om te zien wat in dezen de uitkomst zal zijn.

Algemene vergadering gehouden den 23 juni 1886 te Middelburg.

Art 4

Is gehandeld over de beroeping van J. Vader tot Herder en Leeraar in de gemeentens. Waarop door den Vztt. uitvoerig verslag is gegeven van de gespannen toestand te

Aagtekerke en omstreken veroorzaakt door den voorganger en zijne volgelingen, ter verdagtmaking van den door alle gemeentens geroepen en erkende Leeraar Do Janse in zijne roeping en bediening, 't welk aldaar tot veel oneenigheid aanleiding geeft, en als onchristelijk en liefdeloos in het algemeen veroordeeld. Waarop in het slotartikel op terug gekomen werd.

...Daarop werd aan den voorganger J. Vader verzogt de dankzegging te doen. Waarna de vergadering tot de maaltijd een uur geschorst wierd.

Art 9

Na de dankzegging opnieuw gezeten zijnde, zijn door de Vztt. Aan de afgevaardigde van iedere gemeente de volgende vragen gedaan...

Ten 2. Of zij in de gegeven omstandigheden van de gespannen toestand met J. Vader en zijne volgelingen (zie Art 4) hem voor hunne Leeraar begeerde? Waarop eenparig met Neen wierd geantwoord, uitgenomen 2 a 3 leden die de opmerking maakte of het niet zouden kunnen, om daardoor het verschil weg te ruimen; wat niet goedgekeurd werd.

Art 10

Is op een vraag aan de voorganger J. Vader gedaan. Heeft hij voor de geheele vergadering verklaard dat hij Do Janse in roeping van Godswegen en de gemeente met de gaven daar toe geschonken erkende.

D Janse Voorzitter

M. Lantsheer Schriba

Algemeene Vergadering gehouden den 8 Juni 1887 te Middelburg
Vorzitter Do Janse, tot schriba verkozen M. Lantheer

Art 8

is gehandeld over de breuke tussen den Leeraar Do Janse en den ouderling en voorganger J. Vader welks zaken nog niet zijn opgeruimd, daar het de hartelijke begeerte van de vergadering is, dat de Heere door Zijne genade behaagde die breuke weg te nemen. 1 Joh. 3 vs. 11.

Brieven van J. Vader en Z. Verhage inzake bevestiging ds. Janse

Meliskerke 31 Januari 1885.

Geachte vriend!

De Heere geve u het licht van de tweede dag, en leide u voortdurend met opvolgend licht van dag tot dag, en eindige dat in u, tot de morgen van de zevende dag, het beginsel der ruste. Ik bevond mij genegen om u deze te zenden, zo om aan uwe begeerte te voldoen, als ook om daardoor te tonen mijn betrekking op u.

Mijn vrouwe is langdurig ongesteld, doch Gods goede hand heeft haar gedragen in al haar zware lichamelijke benauwdheden, zij schijnt nu weder te herstellen.

Het verblijd mij dat ik in een vèr land, in u, een medgezel vinde die met mij en nog enkele anderen, eenparig zijn in de kennisneming van des bruids grauwigheid, (niet tegenstaande al haar blinkende gaven) en al haar losse optochten en ijdele roem. De Heere geve u genade van gepaste en nederige vrijmoedigheid, om te getuigen tegen die doortrekkende vloed, dat nu het oordeel Gods is over de zichtbare kerk. En ook een gesel des tijds die rust op de boezem des dwazen.

Ik stem in met uw getuigenis, vervat in uw brief aan Z. de Koster Verhage. Ik dacht dat u zeker de menigte tegen zou hebben in ons land (als gij hier dat getuigenis gaf), zowel als wij. Mij is voorgekomen, ter tijd van Janse's roeping en bevestiging: "en deze gingen alle enerlei weg." Sinds die tijd is het mij onmogelijk om haar te volgen. En nu zijn er vele mannen geworden van grote lengte, en zegenen malkanderen in het werk harer handen. En haar hoofdzaak is nu in de dienst dat werk aan andere aan te prijzen en op te dringen. Sinds ik met nog enkele oprechten partij gekozen heb tegen die vleselijke handelinge n, en daartegen getuigenis heb gegeven met pen, mond en daden, zo is de bittere boosheid tegen mij losgebroken, met wapens van smaad, laster, leugens en strikken leggen, dat heeft nu een ruim jaar geduurd, en in al die tijd is er nog niemand der bestrijders ten mijne huize geweest. Wellicht is dat Gods goedheid. Laatst mocht ik verwonderd zijn hoe ik in dat afgelopen jaar staande ben gebleven in de dienst vanwegens de zware slingerstenen. Want ik heb de mensen onder de dienst gezien met tijgers aangezichten, en wel als ik haar aantoonde des bruids afwijking, sinds het overlijden van onze leraar. [ds. P. van Dijke] En als ik het volk opwekte tot boete en wederkering, Hosea 6:1: ("Komt laat ons wederkeren tot den HEERE, want Hij heeft verscheurd, en Hij zal ons, genezen: Hij heeft geslagen, en Hij zal ons verbinden.) Ik heb ondervonden Hebr. 11:34: "dat ik in zwakheid krachten heb gekregen." En ook iets van dit, dat als de vijand kwam als een waterstroom, dat ik iets ontwaarde van het opwerpen van Gods baniere, zo ten opzichte van de ontsluiting der stukken als ik met benauwdheid tot de dienst kwam, en als ik midden in de strijd stond in de dienst, en met vrijmoedigheid en van wegnemende mensenvrees en gunst.

Ten andere zag ik kleine getuigenissen des Geestes onder de dienst in de harten der schaapjes, ten 3e dat ik duidelijk zag dat er oprechten waren, die al zuchtende voor de dienst en ook voor mij, arm man, last droegen. Ten 4e, dat ik in de dienst werkzaamheden heb verkondigd, die in het verborgen waren geschied, waardoor haar hart was versterkt. Ten 5e, door Gods ondersteunende hand, als ik in de strijd in zware moedeloosheid

verviel en begeerde uit de dienst te zijn. Toen kwam mij voor Jeremia 15:19: ("Daarom zegt de HEERE alzo: Zo gij zult wederkeren, zo zal Ik u doen wederkeren; gij zult voor Mijn aangezicht staan; en zo gij het kostelijke van het snode uittrekt; zo zult gij als mijn mond zijn; laat hen tot u wederkeren, maar gij zult tot hen niet wederkeren.) Toen nam ik het juk des dienstes weder bij vernieuwing op, en ik hoop van in den Heere. Ten 6e, door dat ik Gode zwijgen geleerd heb uit Psalm 62:6: (Doch gij, o mijn ziel! zwijg Gode; want van Hem is mijn verwachting.") Ten 7e, als ik iets zag, van Gods bezoekende hand, over felle, smadende tegenstanders. Ten 8e, door het zien van des satans grote toorn, als ik zijn subtiele listen ontdekte in Sion. Ten 9e, door het zien van de schijn vriendelijke strikken die er voor mij gelegd werden, en de bewaring van mijn voet. Ten 10e door het zien van de noodzakelijkheid van mijn verdrukking, om daardoor verloochend te worden aan de gunst der vromen. O bitter, doch gezegend sterven. Ten 11e, en door het zien van de vervulling der verdrukking en des smaads, die enkele vromen mij voorzegd hadden, alsdat ik het eng zou krijgen onder doodsschaduw, en ook dat de Heere mij zou stellen als Micha. Ten 12e, als ik in de dienst de gestalte van jonge lammetjes voorstelle, of in den gebede medenemen mag, dat ik dan tederheid gevoele over haar, en week wordt over haar weinig zuivere bestuur onder de bedieningen in ons land, en ik gemeenschap met haar ontware, daar de tegenstanders mij om bespot hebben, als ik die schapen noemde in mijn gebed.

Sinds des leraars dood, wordt ons land opgevuld met schriftuurlijk licht en kennis en koud historisch geloof. D. Janse legt de grond van dat, ingekleed met sierlijke en welsprekende gaven, en loopt vluchtig met zijn verstand door vele schriftuurteksten heen, doch laat de honing daar in liggen, en deelt die niet mede aan de vermoelden en amechtigen. (...)

Och, mensen kunst en gunst en malkanderen zegenen, (en dat soms in haar aangezicht) is een algemeen, doch voor de meeste jonge zielen, roest die het zilver verzwakt en verteerd. Derhalve begint de zalvende zielsontdekkende en bevindelijke leer gehaat en getiteld te worden met de namen van mystiek en geestdrijverij. Doch hoe meer dat de satan en zijn trawanten daartegen woeden, zo zie ik dat de Geest des te meer Zijn weinige oprechten aan die leer verbindt, en dat die God daarin erkent, en de zoekende schaapjes worden daaronder voeder toegereikt. Uit dit al, goede vriend! kan en mag en moet ik zeggen dat in Psalm 118:13: ("Gij had mij zeer hard gestoten, tot vallens toe, maar de HEERE heeft mij geholpen.") vervat is mijn gestalte. De Heere is nog goed, dien die Hem verwachten, en die op Zijn goedheid hopen. Misschien staat de Bruidegom nog eens op, Richt. 10:14: ("Gaaf henen, roept tot de goden, die gij verkoren hebt; laten die u verlossen, ter tijd uwer benauwdheid.") als de benauwdheid des volks, meest daarover is, dat Hij hulpe weigert en wegtrekt. Ook Hosea 5:15: ("Ik zal henegaan en keren weder tot Mijn plaats, totdat zij zichzelf schuldig kennen en Mijn aangezicht zoeken; als hun bange zal zijn, zullen zij Mij vroeg zoeken.") God blijft Sion liefhebben.

Lust het u te schrijven, doe het. Oudewater wens ik nog te bezoeken als de dagen langer zijn. Groet de uwe. Ik en uw vriend Verhage groeten u.

Uwe dwazen vriend in Gods weg,
Jan Vader.

Brieven van Z. de Koster Verhage

Eén van Vaders volgelingen, de Meliskerkse molenaar Zacharias Verhage, schreef in die dagen: "Sedert het overlijden van onzen Leraar Ds. P. van Dijke stond onze gemeente

herderloos, zodat onze gemeente als wezen is, onze Leeraar gaf in zijn leven de vrees wel eens te kennen aan enkele vrienden dat er veel aan de drempel stonden om na zijn dood binnen te sluipen om de kudden in twisten en verdeeldheid te brengen. Ook die geacht waren pilaren te zijn (Janse), toonden al spoedig dat zij niet wakende waren aan de posten Zijner deuren, zodat zij al spoedig de Arke op een nieuwe wagen zetten en een vreemde (Schaafsma) inriepen om dat werk te bevestigen. Zover het mij bekend is, was er maar één van de hoofden (Vader) die geen getuigenis aan die bevestiging gegeven heeft, hetwelk zijn gevolgen heeft van twist en verdeeldheid. In 1 Kron. 15:13 lezen wij: *Want omdat gijlieden ten eerste dit niet deedt, heeft de Heere onze God onder ons een scheur gedaan, omdat wij hem niet gezocht hebben naar het recht.* Inplaats van onze schuld te belijden in onze eerste afwijking, is het maar een spelen op de instrumenten, een roemen in gaven en wijsheid en wetenschappen, wat ons afkerig maakt van Christus." Handschrift: *Ik heb geloofd; daarom heb ik gesproken*, door Z. Verhage.

Meliskerke Januari 1885.

Veel geachte vriend!

Gedurig opgewektheid gevoelende om aan u te schrijven, zo omstreeks Kerstdag op een avond in mijn plicht zijnde, kreeg ik zo iets om u en de uwen den Heere voor te stellen. Een paar dagen naderhand was ik zo wat klagende aan den Heere, hoe de waarheid struikelt op de straten, en wat recht is kan er niet in. Dadelijk komt u mij voor de aandacht, en hoewel het een zinsnede was uit een brief van u aan mij gericht, voelde ik gemeenschap met u in de zelfde klacht.

Heden de 3e Januari uw brief nog eens lezende van 5 December 1883, waaruit de eerste begeerte ontsproot om u persoonlijk te ontmoeten. Onder de vele brieven gericht aan J. Vader, vind ik er geen één, die zo openlijk en vrijmoedig zijn bezwaren aangaande de Bruidkerk in ons arm vaderland meegedeeld heeft, als u.

En och mijn vriend, de vreze, die gij gevreesd hebt aangaande Schaafsma, hoe dat het scheuring op scheuring zou veroorzaken in alle de gemeentes, is vervuld.

Er is drijving aangaande Janse. Och mijn vriend, de hoofden hebben hem op een nieuwe wagen gezet, daar vandaan de strijd op Walcheren, altijd maar van een klein hoopje volk, die geen getuigenisse in hun harte kunnen vinden dat de Heere hem als een geschenk Zijn kerk geschonken heeft, en ja och, ze tonen zelfs dat ze geen geloof voor hun eigen zaak hebben, en waar horen wij schuld belijdenis van de hoofden die hem op die nieuwe wagen gezet hebben? "En het volk danste om het kalf". En och mijn vriend, daar is een strijd tegen de bevindelijke leer en willen alles netjes en beschaafd hebben. O het gaat zo net als bij de christelijke afgescheidenen, na alles in vorm, al moet de ziele er bij sterven. Wij hebben te Aagtekerke nog een bevindelijke leer bij J. Vader, maar deze wordt veracht en bespot. Dus onder veel zuchten en tranen met een klein hoopje volk en niet alleen onder de leden, maar ook onder kerkeradsleden, en ik ben er niet buiten, of D. Janse heeft er grotelijks zijn hand in, en waarom? Omdat wij geen duidelijkheid hebben dat hij van God tot dat werk geroepen is. Dus geen geloof er voor. Want de vruchten maken het openbaar en in alle de gemeentes zijn er die schrupel (gewetensbezwaard) staan, en wel van diegene die nog enige geloofs werkzaamheden hebben.

Och dat Israëls verlossing uit Sion kwame. Nu begrijpt u wel de strijd. Maar onder alle deze dingen komt de Heere nog zo eens tussen de rijen door te Aagtekerke. Zodat wij bij beurten nog eens verkwikt worden, en in deze strijd wordt voorganger en volgelingen in de strijd geoefend, maar u begrijpt vriend, dat de boog gespannen is op het hoofd, want

het geldt Christi zaak. Want begrijp vriend, als hij daar staat, dan ziet hij de leeuwen en de beren voor hem, maar Jacobs God ondersteunt hem en de Heere geve nog krachtige bidders, en zo lang als de Heere dat nog geeft dan is er hope dat hij niet bezwijken zal, want de schutters hebben hem heftiglijk beschoten en beschieten nog, maar tot hiertoe is zijn boog in stijvigheid gebleven en de armen zijner handen zijn gesterkt geworden door de Handen des Machtigen Jacobs.

Gij zult wellicht zeggen, het is te breed uitgemeten. Neen vriend, geen twintigste gedeelte deel ik u mede, maar er is strijd in dat gedeelte van Gods kerke, waarvan wij beiden ledematen zijn. En reken er op, de strijd is om het levende kind. Want de echte moeder wil het kind niet gedeeld hebben.

Och mijn vriend, wat hebben opzieners en leden (ik er mee ingesloten), weinig wakende gewest voor de paden des inbrekers, zodat de wolven en beren, er insluipen. Indien de godzalige Ds. Ledeboer nog eens mocht opstaan en hij zag al dat ongedierte eens aan de fundamenten wroeten, hij zou de Heere wel achterna roepen: "wat Ik gebouwd hebbe, breek Ik af, wat Ik geplant hebbe ruk Ik uit". Maar o, hij is verlost en voor ons nadert de tijd dat de zaligheid nader is dan toen wij eerst geloofden. Maar als wij zien op onze kinders en bloedverwanten en op onze stad- en dorpsgenoten, hoe dat alle banden en zeden verbroken zijn, wat zullen wij dan nog wachten? Gods Woord is verworpen en dat bezoekt de Heere, maar dit geeft nog enige hoop hierin, daar houdt de Heere nog eens een jongeling of een jonge dochter staande, en hoewel er weinig doorgewerkt wordt, nochtans onderhoudt de Heere het leven Zijner Hand.

Och mocht de Heere het ons geve om nog verwaardigd te mogen worden om voor een zinkend land en volk te zuchten in 't gezicht van eigen schuld. Och wij kunnen niet anders komen als schuldenaars. Nu de Heere verwaardige ons en Zijn arm volk om onder de zuchters gerekend te worden over de gruwelen des lands en Zijn afhoererende bruid.

Wel vriend, ik ben nog zo al eens in mijn geest ten uwe huize, ja zelfs eens in mijn droom. Ik ben benieuwd hoe of het met u gaat wegens gezondheid en of u ook nog werk hebt en met uwe kinders Neeltje Margje, de jongste haar naam is mij ontgaan. Ik hebbe toch zo met een genoegen bij u en uwe kinders geweest. Ik hebbe begeerte zo de Heere wil en ik leve, van de zomer een paar weken Holland te bezoeken. Ik hebbe nog eens een uitnodiging gehad om in een vrienden kring naar Stolwijk te komen, dat was de 24e October, maar ik ben niet geweest. Ik hoop ook eens een lettertje van u te ontvangen, hoe of het met u en met uw kinders gaat. En schrijf mij ook eens een lettertje aangaande uw ziens wijze in Sion, en of gij nog vrienden hebt. De Heere houde u en mij bij de oude beproefde Waarheid, maar dat zal alleen maar door genade zijn, want daar is verachting en smaad aan onderworpen. Het is enige jaren geleden dat ik deze Waarheid eens kreeg: "Wie zal er van Jacob blijven staan?" Dus reken er maar vrij op dat de beproeving niet klein zal zijn. Dus vriend, moet gij als een eenzame mus verkeren, indien gij God aan uwe zijde hebt, geen nood, want het zal toch maar een klein overblijfseltje zijn. Maar in verberging van 's Heeren aangezicht en als een eenzame mus te zitten, komt de vijand aan stormen. Zou hij het alleen goed voor hebben, dan moet hij iets ondervinden gelijk David: "hij sterkte zich in de Heere zijne God". En Hij is toch altijd een Toevlucht voor de Zijnen. Dit wens ik u toe, dat de Heere u mag verwaardigen om geloof te mogen oefenen op Zijn belofte. Maar daar gaat eerst donkerheid en strijd over, zodat wel eens alles uit het gezicht gaat. Maar de Heere woont in de donkerheid om de zielen te oefenen in die wegen en ze alzo te maken arm, naar de Geest. Nu vriend, de hartelijke groeten van mij, en uwe kinders, en ook van J. Vader en vrouw, en groet de vrienden. Uw vriend! Z. de Koster Verhage

Provincie Zeeland.
Eiland Walcheren,
Meliskerke.

P.S. Nademaal er personen in voorkomen, is het niet nuttig om elk te laten lezen.
Niet dat ik zo een dunk van mijn brief hebbe, maar gewoonlijk gaat dat zo, als wij iets van een vriend krijgen.

Meliskerke 3 April 1885.

Geachte vriend!

Door 's Heeren goedheid, geniet ik een goede gezondheid en wens het van u en de uwen ook hartelijk.

Uwe letteren van Januari heb ik ontvangen. Ik was er recht mede verblijd dat de Heere ons nog gunde om een weinigje gemeenschap der heiligen te oefenen. Hetwelk zo schandelijk verbroken ligt in Gods Kerke. Twisting en scheuringen zijn aan de orde van de dag. Drie gemeentens zijn over gegaan naar Ds. Bakker, en twee gemeentens hebben Wijting. Of u al bekend is dat J. Vader op de Provinciale vergadering in de maand Maart met 24 van de 29 stemmen benoemd is tot leraar is mij onbekend. Maar daar komt een maar, bij: dat hij D. Janse moet erkennen als een wettig gezonden leraar. En sedert dat D. Janse leraar is, zijn er geen verschijnsels dat de staf van Levi bloeit. Gelijk ik u boven meldde, veel bezwaar is er onder een klein overblijfseltje aangaande die buiging onder Janse en aan de andere zijde is er een uitzien met een geroep, nu zal hij toch moeten erkennen dat Ds. Schaafsma een wettig gezant is.

Och mijn vriend, dit geeft zuchtingen onder Zijn volk. Zodra als hem de brief toegezonden werd van D. Janse, heeft hij eenvoudig per brief gevraagd, wat of er in die voorwaarden bedongen was. Maar tot heden geen antwoord. Zodat u zelf begrijpt, alsdat er een list in ligt. In zo verre heb ik u een weinigje op de hoogte gehouden van Zeeland. Als de koude dagen over zijn, komt hij naar Oudewater. Hij heeft onlangs een brief geschreven naar van der Toorn, daar heeft hij rond zijn bezwaren nedergelegd, met noemen van D. Janse. Die brief is gekomen te Benthuisen, daar is gekomen D. Janse, en die is daar zo over gebelgd, zodat het op Walcheren stormt aangaande die zaak. Och, de man heeft geen zelfkennis, want J. Vader gaat eerst uit de zelfkennis van zijn eigen hart spreken, en de leringen die bij daar uit trekt en het volk voorhoudt en hoe daaruit de zwakke schaapjes bestuurd worden. Maar het grootste gedeelte staat naar wijsheid en wetenschap en daar voedt D. Janse die mensen in. Is het niet opmerkelijk vriend, dat die 4 personen die met Schaafsma hebben moeten onderhandelen (want hij is toch maar een vreemde), bijna buiten de bediening zijn van D. Janse? Porro handelt met D. Janse niet meer, Soeters is al buiten de bediening, Rietschoten heeft al verzocht om rustend te zijn en Corre is zijn leven kwijt. Geeft dat geen reden dat de Heere twist?

Och mijn vriend, wie zal er van Jacob blijven staan? "Och dat Israëls verlossingen uit Sion kwame". Onlangs werd ik nog eens ingeleid in Jesaja 60. Toen leidde de Heere mij 28 jaren achteruit: "Want ziet, de duisternis zal de aarde bedekken en de donkerheid de volkeren", zodat alle die verschijnselen, boven genoemd, daar vruchten van zijn. Och de Heere verwaardige ons maar om in onze binnen kamers te vluchten, terwijl de Heere met Zijn rechtvaardige roede de volkeren slaat met donkerheid. Ik denk nog wel eens aan u, hoe u daar alleen zit. De inwendige vijand zit ook niet stil, nademaal er zoveel op godsdienstig gebied te doen is. Och de Heere houdt u maar nauw bij Hem, al moet gij dan

onder smaad en verachting zijn, en dan kan dat zo zijn dat je geen verklaring van je zelve geven kan. Maar zoekt dat volk op die nog oefeninge hebben in de gemeenschap. Want de Heere is nog niet gans geweken, jonge mensen worden nog bewerkt. Och mocht de Heere het nog behagen dat Sion met schaamte mag wederkeren en in belijdenis van onze menigvuldige overtredingen, diep vele zijn.

Nu vriend, de Heere zij met u en de uwen. Groet uwe drie dochters, ik wenste wel dat zij ook nog eens mochten bedenken wat tot hare vrede dient, eer het verborgen is voor hare ogen.

De hartelijke groeten aan vrouw van Os en die Visser, ik meen dat zijn naam is Jan. Indien de Heere wil en ik leve, is het voornemen om een week of drie Holland te bezoeken en dan ook u persoon. Maar niet voor in de nazomer. Nu vriend, de groeten van J. Vader en vrouw, zijn vrouw is herstellende, en ook van mij, die zich noemt Z. de Koster Verhage

Ik wacht ook weer eens een lettertje van u. Ellendiger als mijn brief kan het niet zijn, want er is noch reuk of smaak bij.

Jacob Corré, ouderling te Aagtekerke

Jacob Corré, geb. ong. 1839 te Aagtekerke, zoon van Leijn Jakobse Corré en Suzanna Bakker. Het gezin van Corré heeft veel diepe rouw en smart doormaakt. Catharina stierf, 19 jaar op 27-1-1869. Abraham, 21 jaar, stierf 30-6-1872. Neeltje stierf 33 jaar, 27-2-1889. Het gezin verloor 8 van de 16 kinderen.

Jacob trouwt woensdag 10 juli 1862 te Domburg met Willemina Verhage, geb. Domburg, d. v. Jacob Verhage, wethouder, en Johanna Coppoolse. Na het overlijden van Willemina hertrouwde Jacob te Aagtekerke, vrijdag 28-9-1900 met Elisabeth Lous, 42 jaar, d. v. Hendrik Lous en Tannetje Wondergem. Jacob overleed 28-12-1908.

Corré was landbouwer en commissaris van de Polder Walcheren.

Corré heeft bekendheid gekregen door twee belangrijke gebeurtenissen. De eerste was de bespreking die hij voerde met de Dolerenden in Middelburg. De Doleantiebeweging in 1886 streefde naar Reformatie in de Hervormde Kerken. De Doleantie op Walcheren werd geleid door ds. P. J. W. Klarhamer, hervormd predikant te Middelburg. Ds. Klarhamer was een vurig, onvermoeid, bevindelijk prediker, die de misstanden in de Hervormde Kerk duidelijk aanwees en breuk van Nederlands kerk vrijmoedig aantoonde. De Hervormde Synode zette ds. Klarhamer af in 1887. Door het werk van ds. Klarhamer ontstonden de dolerende gemeenten, de zgn. Nederduits Gereformeerde Kerken in Gapinge, Vrouwenpolder, Serooskerke, Vlissingen, Grijskerke, Arnemuiden, St. Laurens, Oostkapelle en Souburg. Later zijn deze gemeenten samengesmolten met de Gereformeerde kerken.

Op 12 december 1887 werd een bespreking gehouden tussen de "dolerende broeders", ds. P. J. W. Klarhamer en A. B. Crucq en enkele broeders uit de Ledeboeriaanse gemeente, ds. D. Janse en **J. Corré**.

De bespreking verliep in broederlijke sfeer.

Artikel 2 luidt:

Vast staat dat alle gereformeerde, uit ééne Historische wortel zijn voortgekomen, en dies over de vraag: Zijn wij één? Geen sprake mag zijn.

Artikel 3

De herééniging of samensmelting is niet enkel de begeerte van al Gods gereformeerde volk, maar de eisch des Heeren in Zijn woord geopenbaard.

Al de verschillen werden besproken en het besluit was dat men door een ontijdige inéénsmelting, een zeer groot gevaar loopt op een nieuwe breuk en scheur, die droevige gevolgen zouden na zich slepen.

Ds. Klarhamer had veel achting onder Gods volk dat blijkt wel uit de brieven van Jan Vader en Zacharias de Koster Verhage.

Brieven van Jan Vader over de doleantie

Meliskerke, Maart 1887.

Mede zuchter op Sions gebroken muren,

Uwe letters waren mij tot opwekking nuttig in mijn strijdweg, die wel tegenwoordig in strijd verzacht is, doch in wezen is zij nog dezelfde, en er wordt gewacht na gelegenheid om met de pijl te treffen. Ik en gij en Verhage en nog enkele anderen in ons eiland worden beschouwd als vreemde trekvogels die buitengewone vederen vertonen en eenzaam zijn. Al de grote menigte woudvogels trachten die vreemde vogelen te verdrijven uit den lande. Want dat verachte overblijfsel is in deze tijd klein, weinig en onmachtig, als eenzame mussen op het dak in de vliegende stormwind. Grote beweging is er in ons land te Middelburg, Vlissingen en op onderscheidene dorpen op 't godsdienstig gebied en de middel oorzaak is door **een jonge leraar in de oude kerk**. [Ds. Klaarhamer] Vele vromen vallen die bediening toe, ontzettende vijandschap komt er tegen op van alle kerkelijke partijen. Die leraar is nu over de muur geworpen met verlies van tractement. Ik wens in mijn verwondering achteraan te komen in de achtertocht, en de ijver niet te verhogen, noch te veroordelen, zolang als ik niet meer zien kan in Gods gangen in deze, want ik merk op of ik in de beweging iets ontdek van de mede getuigenis gevende kracht des Geestes; door de mens te vernederen, in 't gezicht van eigen schuld. En of er zelfverloochening komt, om door de liefde voor Christi en Zijn gehate zaak te lijden in hoon, smaad en vervolging, gepaard gaande met afbreking van het zondig werelds leven.

Ja zeker vriend! ik denk dat Jesaja 58 de 5 eerste verzen Nederlands ziekelijke gestalte oplost. ("Roept uit de keel, houd niet in, verhef uw stem als een bazuin, en verkondig Mijn volk hun overtreding, en het huis Jacobs hun zonden", enz. En dat Zijn getuigen en al Zijn liefhebbend volk daar openbaar getuigenis aan moeten geven; en dat in de strijd tegen alle kerkelijke partijen, want het land begint over te vloeien van allerlei kleur en vorm van plichtplegingen, zo dat elk zijn ijverige navolgers heeft. Er is in onze richting op ons eiland een vroom man die werk gehad heeft met Jesaja 59: 14 en 15. ("Daarom is het recht achterwaarts geweken, en de gerechtigheid staat van verre, want de waarheid struikelt op de straat, en wat recht is kan er niet ingaan. Ja de waarheid ontbreekt er, en wie van de boze wijkt, stelt zich tot een roof; en de Heere zag het, en het was kwaad in Zijn ogen, dat er geen recht was.") Als een schuld, die in 't midden van onze partij voortwoekert en begunstigd wordt, omdat de oversten des volks het niet zien, geloven noch bestraffen. En dat daarom het oordeel Gods op haar rust van blindheid en doofheid, ik stem in met dat gezicht, want het zegel heb ik in die treurige ervaring dat ik het zie en ondervind in die vruchten, dat die van het kwade afwijkt, en er tegen getuigd, zich tot een roof stelt, omdat hij de rechten van Gods deugden verdedigd. De mensen volgen onder ons volk wel de sierlijke gereformeerde letter tot versterking van het historisch geloof dat spreekt over Christi, doch niets aan Hem toevertrouwd. Maar ik bespeur dat zij in dat roemen meer rijker als armer worden. En dat het in haar afkerigheid verwekt tegen die, welke de geloofsoefening stellen boven de letterlijke bediening, niet tegenstaande al de uitwendige laster, verachting en kwade naspraak daar nog met mij enkelen ook in delen; en mijn inwendige duisternis en geesteloosheid, en onkennis Gods in de gangen van Zijn heiligdom.

Zo geniet ik nog in Zijn bedeling twee ondersteuning en uit Zijn ontfermende hand, 1e matiging of wegneming in de dienst belemmerende lichaams zwakheden, zodat ik soms

sterker ben aan 't einde van de dienst als in het begin, 2e dat de angstige en zielsbenauwende vreze alsdan wordt weggenomen, en dat voor mij diepten in 't gezicht komen, en ik die met vrijmoedigheid oplos voor den volke, zo in Jacob zijn zonde en in Israël zijn overtreding te verkondigen in toepassing op Nederlands algemene afwijking: die twee dingen zijn nog stoffe voor mij tot erkenning van Gods vinger. En ik kom er mee aan de grenzen om met David te zeggen; 'dat weet ik dat God met mij of ons is.' Maar ook die twee dingen zijn voor mijn ongelovige redeneringen stoffe om mijn bemoediging te ontzenuwen, alsof dat bij geval geschiede, of door Gods algemene zorg, zodat er geen tekens in zijn van Zijn bijzondere zorg, en nog veel minder van Zijn goedkeuring. Dikwijls ontzenuwen deze opeters mijn opwekking onder het genot van die twee gevoelige en zichtbare ondersteuning en maken mij onbekwaam om te wandelen in sierlijke trappen van dankerkentenis. Ik geloof dat er enkele gehate doch levendige hoorders zijn die Gode meer de eer geven in de erkenning van genoemde twee dingen dan ik. Want veeltijds worde ik rondom ingesloten door twijfelachtige en slaafachtige doornen der duistere woestijne van Sinai; dat mij zo beangstigd, dat ik neiging gevoel tot vluchten uit het dienstwerk, op zulk een geschudde punt komende om uit te vallen, kan ik dan eerst een recht gebruik maken van Gods roeping. In die diepte Lucas 5:4 ("En als Hij afl.iet van spreken, zeide Hij tot Simon: Steek af naar de diepte, en werp uw netten uit om te vangen") is voor mijn bezwaard gmoed de beste visvangst; de losse godsdienstige mensen verstaan mij in dat niet, uitgezonderd enkele Sionieten die met mij in de diepten zijn, die wel; want het ook haar weg is in de beproeving.

De vrouwe in Biggekerke [Jozina Bosschaart-Corbijn] wens ik uw boodschap te doen, haar lichaam is zwak en mager, zij verkeert in veel in- en uitwendige strijd en banden: meest alle mensen zijn tegen haar, want zij heeft nu twee kinders ongedoopt; en haast niemand verstaat het dat zij wel wil, doch om des Heeren wil niet kan; haar wenen is daarvan haar getuige. En nu moet haar man één maand in de gevangenis door onzedelijk gedrag; doch onder dat al heeft zij nog afwisselende voorkomende werkzaamheden. Zelfs vóór dat haar man gevonnist was wist zij inwendig dat hij 30 dagen straf zou krijgen, dat zij hem ook aanzegde; ook zeide zij hem wat hij bedreven had, dat hij eindelijk toestemde. Zij gelooft ook dat zij in die tijd geen gebrek zal hebben met haar 5 kleine kindertjes.

Er is nu nog een man bij gekomen die zijn kind niet kan laten dopen van [=door ds.] Janse, dat verwekt veel opspraak en schudding; en ook wellicht inwendige angst en vreze. Die vrouwe heeft vroeger gezegd dat zij dacht dat zij met Mozes, Hur en Aäron aan haar zijde zou krijgen tot ondersteuning. Zij staat op het punt om uitgeworpen te worden van de mensen.

Dat uwe dochters smeking mochten leren spreken met haar hart voor Dien die te vrezen is, als Hij Zijn recht zal gelden buiten Christi tegen de overtreder. O, dat die kostelijke tijd der nodiging van haar ter harte genomen worde, verstaande de natuur des geloofs en des evangeliums, na voorafgaande kennis Gods en van haar zelve.

Mijn vrouwe is beterende doch blijft gebrekkig.

In dankerkentenis, blijf schrijven, want het is mij tot genoeg en stichting. Uwe in gevangenis zittende vriend, met Verhage en meer anderen. Groet de uwe, ik en mijn vrouwe en Verhage groeten u minzaam in de gemeenschap uwer beproeving.

Jan Vader.

Meliskerke 12 Juli 1887.

Bij mij nog geachte vriend en vriendinnen!

Uwe mede rouwvertonende letters zijn ons geworden. [In verband met sterven Z. Verhage.] Ik kan uwe gesteldheid enigszins vatten en gevoelen als het doodsbericht tot ulieden kwam van onze en uwe samen in eensmeltende vriend als David en Jonathan. Uwe teleurstelling kan zeker groot zijn in hem niet meer in uw huis te zullen ontvangen met uw hart en toegenegenheid. Maar lieve vrienden! verplaatst u dan eens bij ons, daar hij elke week minstens tweemaal in ons huis kwam, winter en zomer door, met zalvende en lastdragende besturingen, vermaningen en opwekkingen. Het is soms als of wij hem nog verwachten, ja of wij hem horen komen. De tranenvloed der vromen zijn nog niet al opgedroogd, want Jacob wordt dunne en die eertijds nog getrouwigheid vertoonden, beginnen zich nu te verbergen voor Gods rechten en kunnen niet meer ondersteunen door uit- en inwendig lastdragen, omdat zij door ontrouwe gekomen zijn onder haar Gods onttrekkende bedeling. En daarom kunnen zij met Asa enige uit de getrouwe onderdrukken, en dat onder schijn van recht. Want er zijn er die liever over Verhage's zwakheden willen spreken met uitbreiding, dan over de genade des Geestes die in hem was ingeplant en zo als hij zich ook met die genade voor Gode zich in 't recht begaf, volgende getrouw zijn geschonken licht daarin op, dat hij had van de veinzerijen in de zichtbare kerk. Neen! die genadens trachten zij in te krimpen ware het mogelijk. En de enige oorzaak is, dat hij geen vriend en volger was van D. Janse. En zo als hij uit dat licht getuigenis heeft gegeven, alzo is hij ook in het geloof voor dat gezicht van de tekenen der tijden weggegaan. Daar ben ik en meer anderen oor- en ooggetuige van geweest en dat zijn wij nu nog gebleven.

Ik denk dat het October zal worden eer dat ik te Oudewater komen zal. In 't einde van Augustus wens ik te Benthuizen te zijn. Doch voordat ik te Oudewater mag komen, zo zal ik u aanschrijven.

Uwe vraag over **de dolerende** is mij zwaar om te beantwoorden, om reden dat ik van de roering der mensen wel veel hoor en zie in ons eiland, doch weinig kan ik er nog van doorzien in het echte karakter. En daarom, zolang mij dat niet duidelijker is, wens ik mij in de achtertocht te stellen en bewaard te blijven voor te profeteren noch ten goede, noch ten kwade.

De leer van **Klaarhamer**, dat schijnt mij toe en veel vromen met mij, dat het Jacobs stemme is. Dat is bij mij althans vast en zeker waar dat ik, noch D. Janse in zijn schaduw niet kunnen staan. En hoewel dat er van Ezau's handen in de ijver en samenstelling nog is, openbaar en verborgen, dat is mijn vreze, voor mij nog niet duidelijk zichtbaar genoeg, om in 't geloof er uitspraak over te doen met zekerheid. Ook staan de tranen en de werkzame genegenheden van onderscheidene jonge overtuigden onder de bediening van Klaarhamer mij nog altijd in de weg om een streng kwaad getuigenis van die bediening en haar vruchten te geven. Want ik weet niet wat God doende is onder de dorre doodsbeenderen in ons ver van God geweken eiland. Er is nu in één jaar meer beweging bij ons als in tien vroegere, en meest allen die in de oude kerke waren midden in de remonstrantse en de pelagiaanse dwalingen en waren zo onwijs als het veulen van een woudezel.

Ik zie nu uit of zij met Ruth der Moabieten land en afgoden verlaten en of zij naar Bethlehem trekken en zo haar keuze bevestigen en Jacob's God aankleven in zelfverloochening en in gemeenschap met de besneden Israëlieten.

Van Poirot en Van der Toorn weet ik niets af.

Te **Aagtekerke*** is er een ondermeester zijn ontslag aangezegd door de hervormde kerkeraad en consulent, die alle regeerders zijn van een christelijke diakonieschool, (slechts in naam) omdat hij geen gemeenschap heeft met haar, noch met de bediening der ringpredikers, maar volgt de bediening na van Klarhamer en van ons. Hij heeft moeten verschijnen voor die kerkeraad, (die wij kennen als bittere vijanden van Christi familie) het werd hem niet vergund om zich te verantwoorden volgens het Woord, en de voorwaarde van haar, waarop hij de dienst had aangenomen. O, zo wreed en onbarmhartig waren zij tegen hem als strenge gerechtsdienaars. De meester is getrouwd en heeft vijf jonge kindertjes. Doch wat het zwaarste weegt, is dat wij denken dat de vreze Gods in zijn harte geplant is door de Geest.

Mijn vrouwe is weder versterkende, zij heeft ook met mij op 't lijkhuis van Verhage geweest, en is met mij driemaal ter kerke geweest (een uur afstand). Maar och vrienden, wij zitten nog in 't gemis van die mate van dankerkentenis, zo als dat betamelijk is voor God. Onder al mijn gevoelige beproevingen in het dienstwerk heb ik nog meer stoffe van Gode te erkennen, zo in Zijn bedekking en voorlichting, als dat ik beschaamd kan zijn met dat al voor den Heere. Ik dacht gisteren, Gij hebt mij nog de tafel toegericht tegenover mijn vijanden. Ik denk dat onder de bediening de Geest, soms nepen geeft op hare conciëntie. Mijn vrijmoedigheid wordt wel bestreden door 't gram gezicht der tegenstanders en moedeloos, doch door genade ben ik nog niet bezweken in de strijd.

Groet de twee jonge dochters vriendelijk en kunt gij het als jonge zusters doen het is beter. Ik en mijn vrouwe groeten u alle te samen.

Uwe in gevangenis zittende vriend,
Jan Vader.

*** Dit betreft Adriaan Janse.**

Adriaan Janse werd op 24 april 1858 geboren te Meliskerke. De oudste zoon van Maarten Janse, geb. Meliskerke, 2-1-1826; overl. aldaar 27-4-1883. Maarten trouwde aldaar 5-9-1857 met Willemina Jobse, geb. Meliskerke 19-1-1832; overl. aldaar 27-3-1910. Willemina was een dochter van Leintje de Korte. Leintje haar vader was Cornelis de Korte, 1733-1798, die zeer bekend is geworden door zijn gevangenschap i.v.m. de conflicten rondom de invoering van 'nieuwe' Psalmen. Adriaan was een zes jaar oudere broer van de latere Meliskerkse ouderling Ary Janse.

Reeds jong werd genade in zijn hart verheerlijkt. "Wat zijn bekering betreft, was hij niet, zoals sommigen, krachtadig uit de kroeg bekeerd en geroepen tot het ambt," aldus ds. Hegeman. In Middelburg volgde Janse een opleiding tot onderwijzer aan de kostschool van een zekere De Man. Na zijn examen op 16 augustus 1876 werd Janse onderwijzer te Grijskerke. Kort daarop trouwde hij met Martina Janse, geboren 1 januari 1855 te Meliskerke. Het echtpaar kreeg zeven kinderen. Op Walcheren werkte Janse verder nog als onderwijzer te Serooskerke (1880) en Aagtekerke (1884).

In Aagtekerke kreeg hij ontslag vanwege zijn kerkgang bij ds. Klarhamer en bij oefenaar Jan Vader. De kerkenraadnotulen van de Hervormde gemeente van Aagtekerke van 4 juli 1887 vermelden sober: "Verder werd met algemene stemmen eervol ontslag gegeven tegen 1 Oct. 1887 aan den Heer Janse als hulponderw. der Chr. school." Ds. Kersten schrijft later: "Oorzaak van dat ontslag was godsdienstaat. (...) Zonder gelegenheid te bieden zich te verantwoorden, werd Janse op straat gezet!"

Janse werd in 1892 predikant te Sloten. In 1893 trad hij toe tot de Gereformeerde Gemeente onder het Kruis. Ds. E. Fransen bevestigde hem te Kampen in 1893. In 1898 vertrok hij naar Barneveld. Ds. Janse overleed te Tholen 9-6-1920.

Brief van Z. de Koster Verhage over de doleantie

Meliskerke den 25e Februari 1887.

Geachte vriend!

De overwinningen die Gods kindertjes alleen in Christo hebben, ligt in lijden en verdragen; want Christus overwon meer toen Hij daar als een Lam stond om geslacht te worden. Als een Lam dat stemmeloos is, alhoewel het beide verdiensten zijn in het optreden als Borg, nochtans zijn het twee onderscheiden weldaden als Borg, zowel voor de Kerk als voor de ziel.

Om nu nog eens weder te keren tot ons gesprek bij vrouw van Leeuwen, indien Zijn kindertjes van den Heere afwijken en de Heere ze met de roede bezoekt, of er dan iets *richterlijks* in is. De sergeant meende neen, u meende ja en ik nam geen beslissing. Ik las in Mr. Johannes Brown, een Engels godgeleerde: "Indien wij spelen met een dwaling, en het maakt een bres in onze consciëntie, dat God zulk een ziel overgeeft aan een richterlijke blindheid, en als een vrucht zult gij het zien, dat zij de dwalingen zullen omhelzen, die zij vroeger als de dood haten". De Heere geve ons genade voor genade om te waken aan de posten onzer deuren, voor al die inbrekers in deze duistere en veruitziende dagen, daar duisternis de aarde bedekt en donkerheid de volkeren. Wat wordt het alom niet bespeurd, ik moet maar tot mij zelve inkeren hoe vruchteloos inwendig. Dan moet schaamte mijn aangezicht bedekken, omdat mijn geloofs oefeningen meer stemmeloos zijn, en alhoewel het zeker een roede is die Gods kerke treft, zo zien wij nochtans Gods tedere bemoeienissen uit het binnenste Zijns ingewands; Zijn Kerk en volk toeroepende: "Hoort de roede en Wie ze besteld heeft". Zalig zullen zij zijn die de roede mogen kussen, omdat ze dan iets leren verstaan van het redegevend woordje hetwelk vooraf gaat: "Ziet Mijn Naam en het Wezen".

Och ik wenste wel dat Gods hoogheid in Zijn Naam en wezen meer het voor- en het onderwerp mocht zijn van mijn overdenkingen in geestelijke meditatiën. Maar vriend! och dan is alles schuld. En mocht het dan zijn in een gelovige kinderlijke betrekking, dat zou de Heere nog verheerlijken. En waarin zou Gods kerke Hem verheerlijken? Door een worstelen in een wacht houdende oefening des geloofs. Nu vriend, de Heere geve ons genade om te mogen geloven om in deze dagen van duisternis en donkere wolken en vele twijfelingen veel tot Hem te vluchten en van Hem te vragen hoe of er in de hemel over ons gedacht wordt, als valsheid en leugenen heersende worden in Gods kerke om haar met ene bedekking te bedekken, om zonde tot zonde te doen. (...)

Voorts moet ik u nog melden, als dat er in de stad Middelburg een leraar staat, genaamd Klaarhamer, oud 36 jaren. Die de breuken aantoonst en als een getuige staat om Jacob zijn overtredingen bekend te maken en Israël zijn ongerechtigheid. Hij staat alleen onder al die zogenaamde classikalen hier in Zeeland. Die nog de breuken wil aangetoond hebben zijn met hem. De grote der aarde vindt gij niet onder zijn gehoor, meest jonge mensen. Van de christelijke afgescheidenen vindt gij ze niet onder zijn gehoor. Van ons partijtje, die van D. Janse zijn ook niet, maar die het om geestelijke spijs te doen is komen er, en hebben veel genoeg. Elke dag verwachten wij zijn uitwerping. In onderscheidene kerken op Walcheren leert hij in de hervormde kerken. Die kerkjes kunnen zijn hoorders niet bevatten. Mocht het nog eens wezen als een wolkje als een 's mans hand om met een

regen des Geestes begiftigd te mogen worden, zodat de Heere nog eens Ezra's en Nehemia's mocht verwekken.

Maar mijn vriend, onlangs kwam mij op een morgen voor: "En de draak stond voor de vrouw", in verband met Ds. Klarhamer. Ik wens nu met die zaak achter aan te komen.

Voorts wens ik u 's Heeren bijstand in uwe eenzaamheid, om daar te zitten als een eenzame mus. Ontvang de hartelijke groeten met uwe kinderen en uw neefje en uw buurmeisjes. Ook vrouw van Leeuwen en de dove vrouw. Ontvang ook de groeten van J. Vader en vrouw, uw vriend Z. de Koster Verhage.

Meliskerke den 19e Mei 1887.

Vriend Verdel!

Om aan uw verzoek te voldoen, haast ik mij en dat hij bij de dolerende is aangesloten bestaat er niets van.* Maar dit wil ik u schrijven lieve vriend! Dat de Heere deze leraar, 36 jaren oud, uitgeworpen door de klassicale heren, tot een zegen op Walcheren stelt. Onvermoeid, dag en nacht werkend, stelt de Heere zijn dienst tot een zegen in een naburige gemeente, zodat de wildsten en de goddeloosten tot staan gebracht worden. Zodat er enkele huisgezinnen zijn daar de vrucht al zichtbaar is, zodat alles in verslagenheid is, en meest alle jonge mensen.

David Janse met zijn vleselijke vrienden zijn er niet voor, de afgescheidenen ook niet, want met die twee partijen is het: Naakt niet tot mij want: ik ben heiliger dan gij. Maar J. Vader en zijn vrienden zeggen amen op zijn predikatieën.

J. Vader heeft hem eens gehoord en toen verklaarde hij mij, dat hij nog nooit zo een les ontvangen had. Het was over de visvangst van Petrus en het werpen in de diepte. Ik heb hem enkele malen gehoord, onder andere in de paasweek, in een boeren schuur. Dat gebed van die leraar, dat staan met de schuld tussen de Heere en het volk, heb ik nooit gehoord. De Geest gaf getuigenis in de harten van zijn kindertjes en nu spreek ik van geen doleren, dat is een stroom daar ik mee achteraan wil komen. De grootste kerk op ons eiland is nog te klein om de hoorders op te nemen en de Ds. en zijn vrouw zijn godzalige mensen....

Z. de Koster Verhage.

Z. de Koster Verhage is op 18 Juni 1887 overleden, na een zeer ruim getuigenis van de grote genade Gods aan hem bewezen.

* De bedoeling van deze zin is onduidelijk.

Scheuring in de Ledeboeriaanse gemeente te Aagtekerke

Toen de storm over de bevestiging van ds. Janse enigszins geluwd was, ontwikkelde zich een nieuw probleem. Er waren in de gemeente Aagtekerke/Middelburg enkele leden die de bevestiging en de roeping van ds. Janse bleven afwijzen. Zij gingen daarin zo ver dat ze hun kinderen niet wilden laten dopen door hem. Maar een ander leraar was er niet in hun kerkverband, dus bleven de kinderen ongedoopt. Deze mensen kwamen bijeen en schreven een brief aan de kerkenraad te Middelburg. De kerkenraadsvergaderingen werden te Middelburg gehouden. 8 Personen ondertekenden de brief. Jozina Corbijn te Biggekerke schreef apart. Zij had 4 kinderen, waarschijnlijk dat haar zoon Jacobus, geb. 1985 nog ongedoopt was. Jozina, geb. 1855 d. v. Cornelis Corbijn en Jozina Cornelia Willemse, tr. 15-10-1875 te Biggekerke met Wisse Bosschaart te Biggekerke, zoon van Bastiaan Bosschaart en Catharina Schout.

Wie de andere briefschrijvers waren is niet bekend. Behalve Johanna Roelse, de huisvriendin van fam. Vader. Maar uit het feit dat ze hun kinderen lieten dopen zodra ds. Franssen te Meliskerke kwam in 1891, valt af te leiden dat ze wellicht uit Westkapelle, Grijskerke en Domburg kwamen. (Het aantal mensen uit het dorp Aagtekerke wat bij de Ledeboeriaanse gemeente was aangesloten, was heel klein.) Dus, de bezwaarden kerkten 's zondags bij Jan Vader. Vanzelf was er wederzijdse invloed tussen hen en Vader. Wellicht ongewild kwam Vader nu in een moeilijke positie. De gemeente Aagtekerke werd verward en verdeeld. J. Corré en H. Bimmel deelden de mening van de bezwaarden niet. Zij verdedigden de wettigheid van ds. Janse' s bevestiging. Dat hoeft niet te betekenen dat ze persé tegen Vader waren. Maar door de omstandigheden genooddaakt moesten zij een keuze doen. Of diaken De Lange de bezwaarden tegemoet kwam is me onbekend, maar hij nam het wèl op voor Vader toen deze tegengesproken werd. Hij zei dat Gods oordeel er over volgen zou.

Toen de brieven van de bezwaarden op de kerkenraadsvergadering 13-9-1888 ter sprake kwamen nam Vader het voor hen op. Deze kwestie werd steeds omvangrijker. Leden van Aagtekerke schreven op hun beurt naar de algemene vergadering 5-6-1889. Ten slotte kwam de zaak op de algemene vergadering 19-6-1889. De afloop van het conflict was dat Jan Vader *voorlopig* geschorst werd voor Aagtekerke, niet voor de andere gemeenten. Het is dus een ingewikkelde kwestie geworden. Om er een denkbeeld van te geven is het nodig om van weerskanten iets te publiceren. Hoewel in dit conflict niet alles gepubliceerd kan worden, dat zou niet nuttig zijn. Maar enige kennis ervan kan ons doen zien dat Gods kinderen en knechten mensen met zonden en gebreken zijn, en bovendien toont het ons het wonder van de vereniging en verzoening in 1907. Ds. Kersten heeft later getracht dergelijke uitersten die we hier tegenkomen te voorkomen. Het afsnijden van leden, zonder voorafgaand tuchtproces, heeft hij dan ook veroordeeld.

Het is ook niet goed mogelijk om een zuivere uitspraak over dit conflict te doen, als we het zelf niet meegemaakt hebben. Bovendien, als je er achter staat schijnt het gemakkelijker de zaak te kunnen beoordelen, dan als je er middenin zit. Een kromming in ons *persoonlijk leven* kan van God zijn. Maar niet minder in *het kerkelijk leven* kan een kromming door de Voorzienigheid mee moeten werken om ten slotte Gods werk te openbaren in de oplossing en de uitkomst.

Uittreksels uit notulen inzake het niet laten dopen door ds. Janse
(Ongewijzigd weergegeven)

Provinciale vergadering gehouden den 5 Juni 1889 te Krabbendijke.
Voorzitter Ds. Janse, schriba Jac. van Popering

Art 12

Is gelezen en in behandeling genomen veele brieven gezonden door ledematen van de gemeente Aagtekerke betrekkelijk de onwettigheid van den Leeraar Ds Janse, en een gedeelte van de onwettige Kerkeraad van Middelburg. En daar J. Vader volledig heeft bekend op de Prov. Verg. bij die verklaring te blijven om Ds Janse als wettig en van God en mensen te zijn geroepen, te blijven; zoo werd over die ledematen gehandeld, wegens hunne handelingen. En besloten om die menschen aan te schrijven, dat met volle meerderheid besloten is om dezelve 14 dagen te geven om te bedenken wat hun in dezen te doen staat, om bij de gemeente te blijven in erkenning, of anders vrijwillig heen te gaan.

Hierna is de vergadering gesloten met het zingen van Ps. 102:8 en de dankzegging door Br. C. Hage

Algemene Vergadering gehouden te Benthuizen den 19 Juni 1889
Voorzitter Ds Janse

Benoemd tot schriba A. A. van Lieburg

Tegenwoordig P. Ingelse ouderling, J. Bekkens diaken, Middelburg

J. Corre ouderling, P. de Lange diaken, Aagtekerke

[p.s. voor het eerst worden de afgevaardigden uit de buurt van Aagtekerke, die tevoren afgevaardigd waren van de gemeente Middelburg, thans afgevaardigden van Aagtekerke genoemd.

(Daarna volgt een lijst met afgevaardigden)

Art 11

Nadat de brieven geschreven in de zaak van J Vader (leerend ouderling) voor de vergadering zijn voorgelezen, is aan de aanwezige gevraagd, of het niet raadzaam zou zijn, voor de rust der gemeente Aagtekerke J. Vader voorlopig te verbieden in de gemeente Aagtekerke voor te gaan. Waarop alle leden hebben toegestemd dat de toestand dier gemeente onhoudbaar is, waaraan de nog aanwezige 16 hebben gestemd voor de *voorlopige schorsing*. En 9 hebben verklaard tot deze maatregel niet te durven over gaan, hoewel volkomen de ontrouwbaarheid der Aagtekerksche gemeente toestand erkennende.

Algemene vergadering den 11 Juni 1890 te Middelburg

Voorzitter ds. Janse

Schriba A. A. van Lieburg

Tegenwoordig uit Scherpenisse: C.M. Kleppe ouderling en W. van de Putte diaken.

Enz.

Art 11

Aangezien dat de ouderling J. Vader sedert het laatste besluit der vergadering voor gegaan is met zich verwijderd te houden van de kerkelijke gemeenschap, en nog geen blijk gegeven heeft van toenadering, zoo besluit de vergadering op 4 stemmen na, dat de kerkelijke gemeenschap door zijn eige handeling, met hem en zijne volgelingen afgebroken is. En spreekt de vergadering de wensch uit dat hij weder tot onze gemeenschap moge terug keeren.

De Algemene groote vergadering gehouden den 24 Juni 1891 te Middelburg

Art 13

De vergadering oordeeld dat wegens onwettige handelingen der Kerkeraad van Scherpenisse met Ds. Fransen, de gemeenschap met deze gemeente niet kan onderhouden worden met betrekking tot de prediking en bediening der sacramenten

De problematiek omtrent de bevestiging van ds. D. Janse was hiermee niet geëindigd. Want nog maar enkele jaren kwam de bevestiging van ds. Janse opnieuw ter sprake. Op de algemene vergadering te Krabbendijke, 28 september 1898 werd na een jarenlange discussie besloten om een leraar te kiezen uit het tweetal oefenaars, L. Boone en N. H. Beversluis. De uitslag was dat van de 32 broeders er 13 op beiden stemden, 6 op Beversluis alleen en 1 op Boone alleen. Beversluis kreeg dus 19 en Boone 14 stemmen. Beversluis bedankte. De notulen van de vergadering te Moerkapelle, 17 juni 1899 vermelden:

Art 2

...Verder oppert broeder Beversluis twijfel aangaande de (zijns inziens) (on)wettigheid van het leeraarsambt van wijlen A. O. Schaafsma; waarvan de wederlegging door de voorzitter hierna volgt. Verder verklaart hij dat hij, omdat Ds. Janse door Ds. A. O. Schaafsma bevestigd is, hij zwaarigheid maakt, om zich, bij eventuele daarin vrijgelaten beroeping door de een of andere gemeente, door Ds. Janse te doen bevestigen. Hij zou dan wenschen in de rechte lijn te blijven, welke zijn inziens te vinden zou zijn bij Ds. L. van der Velde te Rotterdam als zijnde deze bevestigd door Ds. P. Los, deze overbevestigd door Ds. van Dijke (na reeds vóór dien tijd in het ambt geweest zijnde) en Ds. van Dijke door Ds. Ledeboer.

Hieronder volgen enkele brieven uit de serie 35 brieven van Jan Vader aan C. Verdel en anderen te Gouda. Deze brieven en die van Z. Verhage zijn welwillend afgestaan door dhr. P. Davidse, Meliskerke.

16e brief.

Meliskerke 23 Mei 1888.

Bij ons beminde vriend!

In en onder al de roering en beweging in de lande, [de Doleantie] zo ontvangt gij u aandeel in Ezra's bedruktheid [Ezra 9], zowel als wij, merken wij uit uw brief. Wij vrezen ook dat er zoveel vreemde wijven zijn aangenomen, zo inwendig in het hart, als ook in het voortdrijven in de ordinantiën. En omdat de ijver en liefde tot de vreemde wijven zeer sterk is van vleselijke godsdienstige mensen, en van sommige doorgevloude vromen, zo doet ons dat vrezen dat het vreemde wijven zijn. Doch om reden dat ons licht nog ingehuld is in duisternis, zo willen wij in de achtertocht staan en als wij mogen van daar de beweging trachten na te speuren en zo lang als wij niet duidelijker de eigenschappen kunnen bezien, zo willen wij liever zwijgen als er veel over spreken; en wens het niet te veroordelen en ook volstrekt niet te verzegelen. Die op paden wandelen gaan op kromme wegen lieve vriend!

Zeer treurig zien wij dat in ons eiland onder onze gemeente, want de overste des heiligdoms hebben de eerste hand in de overtreding, zij zijn totaal onvatbaar voor schulderkenning. Ik vrees dat de Heere Zijn bedreiging vervult: "Ik zal ze der verderving overgeven". En als de afwijking groot is dan is de haat ook groot. Van de haat smaken wij de bittere vruchten.

Er is op weg dat de ouders van die ongedoopte kinderen, zullen buiten geworpen worden. Met angst zie ik het tegemoet, ik wens er volstrekt geen hand aan te lenen. Onze dagen zijn bezet met veel doornen der woestijn, en och, hoelang nog na deze, met die verachte ouders? Wij gevoelen de engte en het moeilijke, wat het is om des Heeren wille smaadheid te dragen.

Neen! het ongedode en gaarne gevleid wordende vlees, kan nog wil de hals niet bukken onder het kruis Christi. Ik ben soms bevreesd dat ik door vrees voor mensen ontrouw zal worden aan God en bezwijken. Het zal Gods ontferming en trouw zijn als mijn boog gespannen blijft en Hij Zijn belofte waar maakt: "en vreest geen der dingen die gij lijden zult." Ik mag nog ontwaren dat Gods hand nog niet verkort is in de bediening, want hoe strenger dat de mensen tegen mij vergramd zijn, hoe moediger dat ik Jacobs zonde en Israëls overtreding mag verkondigen. En hoe meer ik, geschokt word door inwendige angst en vreze, des te meer ontvang ik inzicht in Gods weg en verborgenheden. Die dingen zijn voor mij tot nog toe onoplosbaar, derhalve, ik wens niet van of over God te klagen, al is onze weg zeer eng, maar wel over mijn eigen ongelovig wantrouwen en van en over de afwijkende dochter Sions, hoewel dat ik daarin zeer gebrekkig ben en om dieswille ben en blijf ik verwondert dat onze God Die Heilig is, mij onheilige Leviet in Zijn dienstwerk wil laten blijven. O, op dat punt van Zijn ontferming in Christi, daar versta ik maar een stukje der zaak van. Wonderlijke smartgevoelige wegen houdt de Geest om Zijn volk arme leerjongers van Christi te maken, en nog wonderlijker wegen houdt Hij om haar arme leerjongers te *houden*.

Ik begin nog maar die kruisigende weg voor goed te keuren, want ik zie er soms iets van Gods voetstappen in, en ik arme man! ook een weinig in 't genot van des Geestes zalvende kracht en dat ook in de gestalte van enige schapen en lammetjes die nog weekmakende honing krijgen uit de Rotssteen. Deze dingen doen mij soms in den Heere roemen in de verdrukking. Doch dat zijn maar korte pozen, als het schijnsel der zon gelijk als door een reet van een dikke wolk.

Ik geniet twee dingen in de strijd, le zoveel ondersteuning in benauwdheden, dat mij bewaard om niet te stranden op de klip van moedeloosheid; 2e zoveel bittere saus van tegenspraak, dat mij bevrijdt voor hartstochtelijke verheffing en mij nederdrukt naar de vallei van ootmoed voor God. Nu zeggen de arme zuchtters dat die weg goed voor mij is. Lieve vriend! kunt gij met uwe bedeling, licht er ook nuttigheid in zien?

De 20e zal het grote vergadering zijn. Ik ben er voor bevreesd, want gelijk vroeger zal denkelijk geveinsde vriendelijkheid en ontrouw zich laten gelden, zonder tedere vreze Gods. En och! als die deurwachter geen dienst doet, dan komt meester mensbehager in haar plaats fungeren en door eigenlievende zalve worden de stinkende wonden bedekt, dat in uitwendige valse vrede eindigt, daar dan in geroemd wordt. Ik kom dan al zuchtende naar huis, te meer als ik het arme zuchtende volk heb horen versmaden in haar zwakheden.

Jozina heeft haar jongste kind door de dood verloren, zodat zij er nog één ongedoopt heeft in 't leven. Allerlei smaad moet zij verduren van onvromen en vele vromen, en geen van die vat of verstaat haar in haar staan blijven, en daarom houden zij het voor haat tegen Janse, of eigenzinnige onverschilligheid. Zij is het onderwerp harer dwaze gesprekken, en zij verwerpen daarom hare zielswerkzaamheden omtrent en met die zaak. Zij geloven volstrekt niet dat God haar daar geplaatst heeft, en hechten niets aan haar strijdt en banden, en beklagen al haar enkele ziele vrienden die met haar lief en leed gemeenschap hebben en houden. Zij heeft eindelijk een klein vertrekje ter woon gekregen in een samenloop van vele dingen. Uwe letters zijn haar zeer goed bevallen in haar strijdweg. Zij hoopt u te antwoorden. Och zeggen wij menigmaal, dat haar God in 't kort een opene deur gaf door aanwijzing van een dienaar om haar kind te dopen, met nog twee andere ongedoopte in ons land. Zij begroet u minzaam uit des mensen gevangenis.

Uw brief heeft bij Johanna* goed onthaal gevonden, zij bewaard hem als een gouden kleinoed. Ik vroeg haar of zij in deze brief enig bericht had over te zenden, doch schreupelheid of onvrijmoedigheid scheen haar dat te beletten, doch alleen dat haar hart nog uitgaat naar u en de uwen in ontmoeting. Gaarne zouden wij de twee reisgenoten uit uwe huize bij ons ontvangen. Ik wens van de zomer u en Oudewater te bezoeken met Gods hulpe. Mijn vrouwe kan uit en ingaan. Ik en zij en onze vriendin Johanna groeten u en de uwen in gemeenschap. Groet vriendelijk de twee jonge dochters.

Uwe door de mensen in gevangenis gehouden vriend,
Jan Vader.

?? Dit is Johanna Roelse, die later trouwde met Adriaan Verhage, zoon van Jozias Verhage, geb. Meliskerke ong. 1843, boerenknecht, gehuwd Zoutelande 8-5-1874 met Willemina Faasse, geb. 25-11-1841 te Westkapelle, d.v. Jan Faasse en Poulina Huibregtse.

19e brief.

Meliskerke Sept. 1888.

In hope nog lang bij ons blijvende vriend!

Want de Geest bindt, doch de zondige vleselijkheid, die scheurt het nieuwe kleed van de gemeenschap der heiligen. Johanna heeft met mij naar IJsselstein geweest; onder alle felle hete strijd die ik in mijn eiland ontwaar van het zedige godsdienstig vlees, zo behaagde het onze God dat ik met volle vrijmoedigheid uit Gods handeling met Zijn beproefd volk heb mogen spreken uit Ps. 27, van het 8e tot het 14e vers. 's morgens en 's avonds.

O vriend! de 13e was het kerkeraad. D. Janse en vier leden zijn een uur lang zeer heftig tegen mij uitgevaren, Lucas 23:2. Alle ijverden zij voor de eer van D. Janse, verdedigende zijn roeping en bevestiging en zuiverden dat van alle schuld, mij beschuldigende van ontrouw, en dat ik de schare verleide door de schuld ontdekkende bediening. Ik werd aangezegd dat ik zulks moest eindigen of dat ik uitgeworpen zou worden. Zij zeiden dat ik het vuur was en dat mijn vrienden de brandhouten waren die Sion verwoestede. Zij eisten dat ik van mijn bediening berouw moest betonen en dat ik al mijn gezegden dadelijk moest herroepen. Ik antwoordde dat ik geen één woord terugnam, en dat er nog veel meer op mijn hart lag en dat het gehate volk en Jozina mijn volk was, daar ik mede wenste te leven en te sterven. Mijn verantwoording tegen de leugenachtige beschuldigingen, daar namen zij geen notitie van.

Er werd voorgesteld om een grote vergadering te beleggen om het recht van D. Janse te handhaven, en om mij te veroordelen. Doch dat had nog geen gevolg. Ik ben nu toegelaten om onder haar toezicht tijdelijk voor te gaan, gelijk men dat doet omtrent een verdachte dwaalgeest, oplettende of ik in de breuken D. Janse niet te na kom, om dan een akte van beschuldiging tegen mij op te maken.

Banden knellen onze harten, in die angst kwam mij voor: "blijf in 't gene gij geleerd zijt." s' Avonds zag ik inwendig dat het in Timotheus stond. Die onderwijzing blijft in mijn hart liggen en moedigt mij aan om met en voor de Heere getrouw te zijn.

De 20e 's morgens op 't bed zijnde overdacht ik deze woorden: "Weest hier in bezig," zodat ik enigzins de beproevingsstrijd moedig tegemoet ga, hopen de met God te staan in Zijn mogendheden en uitgeworpen te worden door de mens, bukkende dan onder Zijn toelatende wille. Jozina is uitgeworpen, zeer koelbloedig, o zij weegt zo op mijn hart. De 20e heb ik haar bezocht, zij is er over in een heten strijd gekomen, zij werd wijs gemaakt dat haar vrienden en ik haar hatende; boze hartstochten waren in haar. O, de kwelduivel sprong zo met haar om, dag en nacht; doch nu vond ik haar gematigd. Gedenk aan haar veracht mens en aan mij uwe versmade aanklevende vriend, want beide staan wij op één rij in 't oog der tegenstanders. Vroeger zeiden zij dat Verhage haar verleide en nu dat ik het doe. God weet het dat het van beide leugens zijn. In haar strijd merkte ik dat zij in strijd was: zou gij haar en ons nog komen bezoeken? Doet het eens. Wij en Johanna groeten u en uw kinderen en de twee jonge vriendinnen.

Uwe in banden geslagen vriend in 's mensen gevangenis.

Jan Vader.

21e brief.

Meliskerke 21 November 1888.

Geachte vriend en kinderen en 2 jonge dochters!

Ik voel mij geperst om het navolgende aan u mede te delen, namelijk dat het kerkeraad is geweest, welks gevolg voor mij treurig was en is. Er waren twee brieven van ledematen ingekomen, waarvan één met 8 ondertekenaren, en één van een man en zijn vrouw die alle protesteerden tegen des kerkeraad's handelingen met de uitgeworpen ouders. De van 8 ondergetekende brief kwam in geen aanmerking, want zij legden hem terzijde en spraken er geen woord over, alleen dit dat zij scherp aangeschreven zouden worden als een grond (vrees ik) van uitwerping. En och! er zijn zulke kostelijke parels van licht onder haar. Die man en zijn vrouw's schrijven werden al dadelijk veroordeeld en 14 dagen tijd gegeven om het te herroepen, want Janse was door haar teveel in zijn naaktheid gesteld. En Jozina en nog een uitgeworpene vader hebben elk verantwoording gevraagd aan de kerkeraad waarin dat zij hadden gehandeld tegen haar belijdenis en Gods Woord. Doch zij werden ongelezen terzijde gelegd en namen er geen notitie van. Doch op verzoek van één lid des kerkeraad's werden zij bij het weggaan gelezen, waarin Jozina schreef, dat zij wel van haar was uitgeworpen doch dat de Heere haar in haar zware strijd haar bij vernieuwing had opgenomen en banden verbroken en versterkt met de belofte: "Ik ben uw God en uws zaads God." O, dat ging mij door merg en been heen. Doch zij spraken er geen woord over, ik stond versteld over hare ongevoeligheid, doofheid en blindheid.

Janse zei dat hij zich niet wilde ontstellen over al de brieven die kwamen, die achtende als beroeringen. Kamermans, [ouderling] wilde de grond oplossen, wanneer God verlaten was, doch het werd door Janse geweigerd. Beschouw de toestand nu eens? En uwe

brieven waren in Janse's handen, doch hij bracht die niet mede naar de kerkeraad, want hij zeide dat hij die vergeten had, zodat zij niet gelezen zijn; hoe treurig toch. Want sommige kerkerads leden zeiden, het geeft niets, want die brieven zullen van 't zelfde soort zijn als al de anderen. Waarin zij Janse zalfden.

Lieve vrienden! Ik vrees dat God haar overgeeft aan Ps. 81:14 in rijm. ("Ik in toornigheid, Gaf 't over met allen, Zijner verstoktheid, Om zelf zijn zaken, Voortaan te maken, Naar zijn welgevallen.")

Janse vroeg in rondvraag aan mij wat ik dacht van die briefschrijvers, ik zeide dat het ernstige gemoedsbezwaren waren en gewichtige conciëntie gevallen, die teder zijn, en dat ik dacht zo zij die mensen aantasten, dat zij dan grote beweging zouden verwekken onder de levendige leden, en als zij dan nog doorgingen, dat God dan de gemeentens zou doen wegsterven. Hij zeide dan, strekt gij geen hand of vinger uit naar die mensen? Ik zeide, volstrekt niet! Hij zeide, dan hebt gij gemeenschap aan de beroeringen. Ik zeide, neen, maar dat zijn geen beroerders; ik voor mij wil met die gehaten beroerders leven en sterven. Ik ben toen niets meer gevraagd. Ik moest danken, en heb vrijmoedig mijn klachte voor God uitgestort, en dat er geen vreze Gods in ons midden was. Niemand zeide er iets op.

Door Gods goedheid mag ik nog blijven leven met Jozina in zielsgemeenschap en ik schrik als ik denk aan verbreking want wij dragen voor elkander lasten. Ik ben er bewust van.

Ik en mijn vrouwe en Johanna groeten u in de liefde. De haat tegen mij vermeerdert en zij maken zich sterk om mij te beschadigen. O duistere tijd!

Uw gevangen vriend wenst u gemeenschap der heiligen toe.

Jan Vader.

p.s. Kerstdag is het kerkeraad, als u schrijft doe het dan enkele dagen voor kerstdag, anders leuren zij er mede. Wij gaan zwanger van verdriet en de Heere verbergt Zijn aangezichte van het treurige geslachte Jacobs. Mij hebben zij niet beschoten doch wel onder water. Och, kon ik maar meer ontferming met haar oefenen, want God zal richten. Mijn ruste in God is voor mij Sela, hoewel in zwakheid des geloofs. Dat God onze eenheid bewaren wil. Als u opgewektheid ontvangt om nog te schrijven aan de kerkeraad, zo moet gij adresseren aan de scriba, dan zal het op tafel komen. Zijn adres is: Aan M. Landsheer, koopman te Middelhurg letter KN 244 Lange Geere.

Ik bedank u voor 't lezen uwer brieven, ik vond ze goed. Johanna was één van de 8 ondertekenaars, zij blijft onze vriendin.

24e brief.

Meliskerke 12 Juli 1889.

Beproefde vriendin door de krankheid van uw vader!

Dat die titel in uw hart een geestelijk karakter mocht uitdrukken door de vreze Gods als de wortel en door liefde Gods als de vrucht en in de geloofslidzaamheid als de zoetigheid der vrucht.

Uwe letters waren wij naar uitziende, en daarom vonden ze bij ons goed onthaal, blijde zijnde dat wij enig bericht ontvingen van uws vaders lichamelijke toestand. O, vriendin! welk een zware en bijblijvende roede der beproeving ontmoet hij uit Gods hand; dat er een drupje van Christi honingvloed in mocht zijn en dopende met de geloofsstaf in dezelve tot nieuwe zalving zijner ogen. Laat het u of uwe zusters niet ergeren dat ik niet

persoonlijk geadresseerd heb aan uwe vader, want ik niet wist hoever zijn zwakheid was om hem persoonlijk aan te spreken, ik dacht het is hetzelfde ook, het adres aan u of aan uwe vader. Denkelijk had ik allang geschreven zo ik niet gevreesd had uw vader er door te verontrusten, want ik een treurige mededeling wilde doen. Doch nu door uw schrijven werd ik opgewekt omdat aan u en aan uwe zusters te doen, gevende het aan u over of gij uw vader er mede in kennis zult stellen.

De 19e Juni ben ik door 16 leden der grote vergadering en door Janse geschorst te Benthuisen in mijn bediening te Aagtekerke, voorlopig onbepaald. Ik heb aan Janse per brief gevraagd wat mijn misdaad was. Doch hij schreef dat hij mij niet wilde antwoorden omdat ik hem niet eerde in zijn presidentschap te Benthuisen. Na het horen van mijn vonnis was er bij ons onder 't volkje veel bezwaar en treurigheid. Ik had het verwacht door deze woorden: "zij weiden zichzelf zonder vreze," ziende op de vergadering.

Wij dachten alle den 23e in huis te moeten blijven en te wenen, doch onze God wilde dat niet, maar vroeg den 20e aan een vroom mens of zij haar huis wilde geven ten Zijnen dienste, dat ook is geschied. Al wenende kwamen wij te samen, doch de Heere droogde, op onze begeerte, onze tranen op en ik kon met vrijmoedigheid spreken, tot medelijden opwekkende met onze benauwers. Vele schapen waren bijeen tot mijn blijdschap en opwekking, alles ging in goede orde als ook den 30e Juni. Mijn bestrijders dachten mij zware banden en gevangenis toe te brengen mij ten kwade. Doch Emmanuël bestuurde het zo ten goede, dat zij daardoor mijn langdurige knellende banden hebben verbroken en mijn benauwde gevangenis geopend, doch zij blijven de schuldige voor God.

Ik erken de Heere dat Hij mij in zover verlost heeft van onder het Pauselijk juk der mensen. Nu zijn de godsdienstige mensen zeer boos en lasteren en liegen en razen tegen mij en tegen onze arme vergadering. Ik sta verbaasd over Gods wijze handeling met Zijn arme en zuchtende scholieren. Doch wat onze God verder met ons doen zal is ons onbekend, uitzien, wachten en 't gebed zal nu in deze weg, voor ons voortaan onze les moeten zijn. Veel zou ik u van dat al kunnen mededelen als ik u sprak. Doch de hoofdzaak weet gij nu. Tot nog toe mag ik in de gemeenten buiten Aagtekerke voorgaan. Groet uwe vader, dat Christi zuchtigen in Zijn borgstelling, in zijn zuchtige de zijne zijn. Groet ook uwe zusters. Ik en mijn vrouwe groeten u. Uwe nog ten dele gevangen vriend,
Jan Vader.

Neeltje lief! Ik blijf u dank schuldig voor uw schrijven aan ons, met smart denk ik aan u, en het is of ik in mijn hart lees, en ook gevoel, uw angst en vrees voor 't heden en voor de toekomst. Laat uw kinderharte blijken aan de zorg omtrend uwe vader. Onze zucht is voor u en uwe gezusters, doch bijzonder voor u als huismoeder, er zal zeker een zware taak liggen op uw schouders. Wij spraken met Johanna in 't bezwaar over u en uwe zusters, en de vreze maakte ons angstig en bedroefd.

Lieve vriendinnen! dat uws vaders God uwe zwakke lendenen ondersteunen wil in uwe proefweg tot onderwerping. Draagt elkanders lasten in uwe onrustige dagen en nachten. Ons hart is bij u. Mogt de tijd des needs voor ulieden een proeftijd zijn vriendinnen! dat in overgifte mogt eindigen.

Neeltje blijf onze brieven-schrijfster, en doe ons melding van uwe geëerde lijdende vader. Schrijf aan mij, dan zal ik Jozina en Johanna er mede in kennis stellen, dan bespaart gij postzegels. Dat ulieder droefheid binnen de palen van matigheid gehouden worde door Gods genadige ondersteunende hand. Ik denk dat het voor u en uwe zusters een zuchtens

tijd is. Lieve kindertjes, ik wens aan u te gedenken, en als God wil, een deel van uw smartgevoel voor mij over te nemen in 't gevoel.

Uwe gevangen vriend en huisvrouw groet u te samen vriendinnen. Och! begroet ook de twee treurige dochttertjes, ik draag met haar mede. Komt er bij u van het volk? Johanna en Jozina groeten u allen.

Neeltje, gister dacht ik zo over u, dat gij wellicht staat met uwe zielestaat kort bij Jozua (het Evangelium), doch nog vasthoudende aan Mozes (de Wet). Ik verzeker u mijn kind! zo gij die man niet loslaat, in geestelijke huwelijks ontbinding en afsterven van hem, zo kunt gij voorbij de grenspaal niet geraken, want onder al uw plichtpleging, zo blijft hij u vasthouden als rechthebbende op u, en gij houdt hem (door onwetendheid) ook vast. Daarom kunt gij niet tot vastigheid komen in de beloften; door uw historisch gebod ziet gij er wel iets begeerlijks in. Doch lieve vriendin! je kunt nog geen geloofs aangreep doen aan Jozua tot ontbinding uwer wettische banden, dat voelt u toch wel mijn kind? Vallen deze onderwijzingen niet te smartelijk? Vergeef dan mijn stoutigheid. Het is geen verwijt tegen u, maar de liefde tot uwe eeuwige welstand, dat dringt mij om (was 't mogelijk) getrouw met u te handelen. Of de Geest het zegenen mocht en het in uw harte zalvend uitbreiden. Rust niet voor u voorbij de wettische grenspaal geraakt zijt, want dan kan de strenge bloedwreker u niet meer zo vervolgen, en nog minder achterhalen als je op Emmanuëls land mocht gekomen zijn.

Wij moeten nog altijd wandelen in de moerassige vallei van grote smaad, en dat meest van de godsdienstigen. Ik en mijn vrouw blijven u en uwe zusters begroeten. Wilt u nog eens schrijven in kort, doet het oprecht. Uwe liefhebbende vriend,
Jan Vader.

Door de voorlopige schorsing van 19 juni 1889 mocht Vader niet meer voorgaan in Aagtekerke. Vanaf die tijd ging hij in Meliskerke voor, voorlopig in een woonhuis.

Jacob Corré en ds. G. H. Kersten

De gemeente te Aagtekerke werd vanaf 1889 vertegenwoordigt op de classis door Corré en Bimmel, ouderlingen en P. de Lange, diaken. Daar kwamen in de loop van de tijd bij: Jacob Wisse en Jacob Minderhoud. Op 5 april 1900 verkreeg de gemeente te Aagtekerke een zelfstandige status. Op 7 maart 1900 volgde de instituering van de gemeente Oostkapelle. De omstandigheden die daartoe leidden worden duidelijk toegelicht in: *Uit de dagen van ouds*, door H. M. Stoppelenburg.

Laten we nu nog even terugkomen op de voorzitter van de kerkenraad te Aagtekerke, Corré. De belangrijkste oorzaak waardoor J. Corré bekendheid heeft gekregen, is zijn samenwerking met ds. Kersten, om besprekingen te houden tussen de Ledeboeriaanse Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis. Deze besprekingen hebben geleid tot de gelukkige en door de Heere gezegende vereniging van beide kerkgroepen, in 1907. Over deze stof is zo enorm veel gepubliceerd dat het niet nodig is om in details te treden.

Alleen, nog één opmerking. De problemen tussen de gemeente te Aagtekerke en Meliskerke lagen bij Corré nog vers in z'n geheugen. Corré zat in de commissie tot onderzoek van kandidaat Janse. Hij had een positief standpunt ingenomen in de zaak van Janse, om hem door Schaafsma te laten bevestigen. Nu, de daaruit volgende problemen en kerkscheuring had hij aan de lijve ondervonden. Het paste niet bij zijn karakter om daarover toegeeflijk te zijn. Zoveel te meer is het een wonder dat hij zoveel moeite deed om de breuk te helen. Zie mededeling van L. Meijers 1881-1973 in: *Ds. G. H. Kersten*, door ds. M. Golverdingen, blz. 326.

Het is uit de overlevering bekend dat bij de eerste ontmoeting het volgende gesprek ontstond tussen die twee broeders: Oefenaar Kersten vroeg: "Hoe heet u?" Het antwoord was: "Jacob Corré". "Dat is erg een Jacob te zijn", was het veel betekenend antwoord van Kersten. Hij vervolgde: "Waar woont u?" "In de Krommeweg," zei Corré. "Dat is nog erger", hervatte Kersten. Corré begreep de bedoeling van de jonge, Godvrezende oefenaar.

Eens, op een zaterdagmiddag was Kersten bij Corré. Corré was een forse en stoere boer. Hij dwong ontzag af. Zijn arbeiders kwamen bij hem om hun weekloon. Hij gaf hun het geld in handen. Kersten zat er op te kijken. "Kunnen ze het daar mee doen, Corré?" De boeren in die tijd hebben niet de reputatie nagelaten dat ze erg gul waren. De goeden niet te na gesproken! Het verhaal wil dat de knechts 1 gulden opslag kregen! Ds. Kersten bleef het heel zijn leven op nemen voor de werkende stand en de middenstanders.

Vervolgens werd Jacob Corré benoemd in het deputaatschap bij de Hoge Overheid, op de algemene vergadering van de Gereformeerde Gemeenten in Ned. op 9 en 10 okt. 1907.

Op dezelfde vergadering, in artikel 6 wordt de eindfase van het geschil tussen Jan Vader en David Janse genotuleerd: *Het geschil omtrent J. Vader c.s. ter algehele bevrediging van beide partijen vereffend.*

Corré zijn werk was klaar. Niet lang daarna viel hem een grotere waardigheid te beurt: een burger te worden van de heerlijkheid des hemels en opgenomen in de kerk die nooit door twist en wrok verscheurt wordt, in de zalige gemeenschap des Heeren.

HOOFDSTUK 3

Ouderling Hubrecht Bimmel

De afkomst van Hubrecht Bimmel ziet er als volgt uit:

Hubrecht Bimmel, geb. te Meliskerke 18-7-1760; overl. 79 j. te Domburg, maandag 26-11-1838. Was getrouwd met Catharina de Voogt. Zijn zoon:

Hubrecht Bimmel geb. te Domburg 31-3-1791; overl. 78 j. te Domburg, 26-5-1869. Wethouder, gehuwd met Johanna (Janna) Kesteloo. Hubrecht was gemeenteraadslid vanaf 5-9-1865 tot 10-8-1869.

Zijn zoon:

Hubregt Bimmel geb. 14-1-1816 te Domburg boerenknecht, 24 j. **tr. met Christina de Voogd**, d. v. Jan Pieterse de Voogd en Catharina Kesteloo. (Toevallig dezelfde naam als grootmoeder)

Kinderen, o.a:

1. Hubregt, of **Hubrecht Bimmel**, geb. 8-8-1841 te Domburg, oudste zoon van Hubregt Bimmel en Christina de Voogd; landbouwer, tr. 3-6-1885 te Domburg

Maria de Pagter, 23 jaar d.v. Simon de Pagter, landbouwer en Maatje Labruijère.

Maria d. v. Simon de Pagter geb. ong. 1818 te Domburg, boerenknecht, zoon van Leijn de Pagter en Maria Lourense, tr. 26-1-1849 te Domburg, 21 j. met Maatje Labruijère, 25 jaar, d. v. Izak Labruijère en Adriana Vreke.

2. Christina Bimmel, geb. ong. 1849; overl. te Domburg, 9-4-1925.

3. Jan Bimmel, geb. ong. 1854 te Domburg, koetsier, tr. 17-9-1886 met Pieterella Bakker, 37 j. geb. te Koudekerke.

4. Maatje Bimmel, geb. ong. 1857; 27 j. tr. 30-4-1884 te Domburg met Jacobus de Lange.

Kinderen van **Hubrecht Bimmel en Maria de Pagter**:

1. Christina Bimmel, geb. 1886; overl te Domburg 10-1-1887, 10 maanden oud.

2. Maatje, geb. rond 1888 te Domburg; tr. Simon Maljaars.

3. Christina (Stien) Bimmel geb. rond 1890 te Domburg; tr. Adriaan Labruijère.

4. Simon Bimmel, geb. ong. 1897 te Domburg, landbouwer, 22 jr. tr. 28-11-1919

Martina Labruijère, 23 j. geb. te Domburg, d. v. Adriaan Labruijère en Janna Maas.

Simon overleed 1-11-1944 tijdens de beschieting van Domburg.

Wanneer Hubrecht bekeerd werd, is mij niet bekend. Toen hij ongeveer 40 jaar oud was werd hij kerkenraadslid in de gemeente Middelburg, incl. Aagtekerke. Bimmel was als diaken afgevaardigde op de algemene vergadering, 18 juni 1884. Op de Provinciale vergadering 25 februari 1885 werd hij als ouderling afgevaardigd. Het is goed mogelijk dat hij rond de jaarwisseling 1884/85 aftrad als diaken en gekandidateerd werd voor ouderling. Hij is ouderling geweest tot 1921. Toen op 7-3-1900 de Gereformeerde Gemeente te Oostkapelle geïnstitueerd werd, bleef Bimmel de catechisatie daar houden.

Uit het ambtelijke leven van Bimmel en zijn persoonlijke inbreng is weinig meer bekend. Er zijn geen notulen meer uit de tijd vóór de splitsing van de gemeente Middelburg/Aagtekerke in 1900. De notulen na 1900 berusten in het archief van de gemeente te Aagtekerke.

Zijn rouwadvertentie luidt:

Heden behaagde het den Heere door den dood, zeer zacht en kalm, tot zich te nemen, onze geliefde Man, Vader, Behuwd- en Grootvader, in den ouderdom van 80 jaar en 7 maanden

HUBRECHT BIMMEL

*In leven ouderling der Geref. Gem. te Aagtekerke.
Zijn leven was Christi, zijn sterven gewin, is onzen troost.*

*Namens de familie
Wed. H. Bimmel-Pagter*

Aagtekerke, 9 Maart 1922.

Uit de gezinsomstandigheden van Bimmel is nog heel wat bekend. Zijn vrouw Maria de Pagter was een gekende des Heeren, zoals blijkt uit de brieven die Gods kinderen haar stuurden. Maar de weg des Heeren leidde in het laatst van hun leven door rouw en smart. Aan de andere kant ondervonden zij grote wonderen Gods. Hun 2 dochters stierven als jonge moeders, maar gaven een rijk getuigenis van de hoop die in hen was.

Maatje Maljaars -Bimmel

Maatje Bimmel, geb. rond 1888 te Domburg; 22 j. tr. 24-6-1910 te Aagtekerke **Simon Maljaars**, geb. ong. 1879/80, zoon van Pieter Maljaars, 30 j. landbouwer en Elizabeth Bosselaar. Maatje overlijdt vrijdagavond, 31 mei 1918, 30 jaar.

Kinderen uit dit huwelijk:

Elisabeth, geb. 25-4-1911

Hubrecht, geb. 3-6-1912

Pieter, geb. 25-7-1913

Simon, geb. 9-10-1914

Jan, geb. 13-6-1916

Marinus, geb. 20-5-1918

Simon Majaars hertrouwt 39 j. 6-8-1920 te Aagtekerke met Adriana Labruijère, geb. ong. 1880, d.v. Adriaan Labruijère en Jannetje Maas. Adriana, 40 j. was weduwe van Johannes Cornelis de Voogd.

3 brieven van Maa Bimmel. (Ongecorrigeerd weergegeven)

1ste brief aan haar ouders

Waarde ouders.

Ik moet uit de volheid mijns gemoed u een paar letteren schrijven. Want 't is mij zoo benauwd geweest in de laatste tijd. En vanmorgen werd ik wakker met die woorden: en hare verwachting zal zijn een huis der spinnen koppen. O moeder wat was ik toch ontsteld, want o bedrogen uit te komen. Maar vanmiddag werd ik bepaald bij dat versje:

Gij zijt Heer met uw volk nu tevreden. Ik weet niet waar het staat. O daar kreeg ik zoo veel in te zien hoe dat hij van eeuwigheid weet wat van zijn maaksel was te wachten en hoe dat wij altijd het voorwerp willen zijn. Maar als de ziele eens een ogenblik het onderwerp gemaakt word dan smelt hij in schaamte weg.

Van de week kreeg ik zoo veel te zien wat toch wezen zal om voor eige rekening te staan. O mijne Zusters en broeders, kon ik 't u eens aanzeggen zoo ik 't gevoel. O dat ge hem toch niet langer missen kond. Want al leven we uitwendige tot eer van Sion, het is wel een groot voorrecht, maar niet genoeg. Want wij hebben ons zelven dood gezondigt in het paradijs. En in de wereld is zo een lokaas, maar geeft toch uw arme ziel niet aan dat handjevol schijn-genot. Want de Heere roept nog, stel toch niet uit. En o mijne Ouders draag ze het toch maar veel op en mij ook. Want och we kunnen malkander niet geven want dat rantsoen valt te kostelijk. O ik moet maar uitscheiden want zie ik op mijzelven dan zou ik van schaamte mijn ogen wel niet durven opslaan. Alles wel dag allemaal. Maatje.

Tweede brief aan haar ouders

Zeër Geliefde ouders

Bij dezen laat ik u weten dat ik nog redelijk wel ben, maar nu moet ik eens even een paar letteren schrijven omtrent mijn zielstoestand. Daar ik woensdag niets kon zeggen want ik ben meest altijd maar bang dat ik toch bedrogen uit zal komen. Verleden week was het mij zo bang 't was of al de zonden mij in het aangezicht vlogen. Ik moest maar uitroepen: o Heere verdoet mij dan maar van voor uw aangezicht. Maar toen 's morgens kwamen die worden mij bij: Bergen mogen wankelen en heuvelen wijken maar mijne Goedertierenheid zal van u niet wijken. Maar o vader en moeder toen smolt ik weg in t eeuwig Wonder dat de Heere nu met zo'n monster nu nog bemoeienissen wilde maken. Toen moest ik een ogenblikje geloven dat het voor mij was. Maar toen kwamen ze er zo vreselijk op los dat het nog maar al inbeelding was. Ik zijde [zeide]: o Heere al was er nu geen hemel tot beloning en geen hel tot straf dan zal ik u nog eeuwig groot maken. En nu is mijn grootste smerte dat ik het tegen zo'n Goedertieren God zo lang heb uitgehouden. En nu nog zo dagelijks verzondige. Want o wat veroorzaakt die schuld dog een bitter naberouw. En om nu ons zelven te krijgen verliezen daar is genade van Hem toe noodig. Mogd de Heere mijn dan maar nêr en meer ontdekken aan mijne schuld. Dat het toch maar een aanhouden mag wezen want liever zoo maar sterven als ooit de wereld meer in. Als ik dan nu nog maar met Gods volk mee mag leven al kan ik er dan niet mee sterven. Dan zal het toch nog groot zijn. En gij mijne Zuster zoekt den Heere nog terwijl gij [Hij] te vinden is. Want al hebt gij dan nog zoveel zonden niet gedaan als ik, wij zullen toch allen als doemweerdige zondaars tot hem moeten vluchten. En wat is nu dat handje vol schijn genot om daar nu den Heere mee te vertoornen en daar is toch geen zaliger dienst als die van koning Jezus.

En o Vader en Moeder nu zou ik zo gaarne belijden eens willen doen. Als gij er niet op tegen hebt maar een uitwendige belijdenis zal niet genoeg zijn o mogt ik dan nu maar dagelijks vragende gemaakt worden om een levendig lidmaat van zijn Sion en kerke te worden. Draagt mij dan toch ook maar veel op aan zijnen genadetroon dat de Heere in mij dan maar nederig en klein mogt maken. Want daar word hij toch het meest in verheerlijkt. Maar dat eigen bederf zit zoo diep. Want die zondige opwellingen daar ik in mijn vorigen staat niet over dacht komen nu in mij op. Want wat is de mens toch diep gezonken door de zonde. En nu moet ik maar dagelijks vragen indien ik nu nog niet op

den rechten weg ben leid mij er dan toch nog is op. Hij is toch nog de machtige want hij roept toch maar zondaars anders was het voor eeuwig afgesneden.

Nu mijne waarde ouders ik moet uitscheiden maar mogt hij dat gebrekvolle van uw onwaardige dochter nog eens willen lezen en schrijft eens een paar letteren terug.

Na groete van mij die zich noemt

Maatje Bimmel.

Derde brief aan haar vader

Van harte zegen gewenscht met uwe verjaring en ik hoop dat Heere u nog enkele jaren sparen mag ook dat gij in grijzen ouderdom nog vruchten moogt dragen ter verheerlijking van zijnen naam. Daar Hij het toch maar alleen waardig is. Want het begin midden en einde zal toch genade wezen. Was dat niet dan was het uit . O Vader wat zal dat toch wezen een als gij eens dat lichaam der zonde zult mogen afleggen en eeuwig God groot maken. Ik heb gisteren nog iets van die liefde Gods mogen ondervinden wat hij is willen worden voor een verloren zondaar. De gestalte eenes dienstknechts aangenomen om slaven der zonde vrij te koopen, om dat eenzijdige verbond . O dat wonder voor een die de schuld nog dagelijks groter maakt. O dat de Heere dat niet moede word. Dat moet ons wel diep verootmoedigen want ieder plantje op het veld is nog getuige van zijn ondoorgrondelijke trouw. O kon ik maar geloven in de praktijk van mijn leven dat onze beste werken maar stank zijn in zijne neuze, wat zouden wij ons dagelijks als arme en ellendige krijgen aan te klagen aan den troon der genade om uit zijne volheid bediend te worden. Die beke loopt tochaan alle oevers.

Nu Vader en Moeder dat de Heere u dan nog sparen met ons allen te samen is onze hartelijke wensch.

De Hartelijke Groete Maatje.

Christina Labruijère-Bimmel

Christina (Stien) Bimmel geb. rond 1890 te Domburg; tr. 3-5-1912 te Aagtekerke, 22 j. d.v. **Adriaan Labruijère**, geb. ong. 1887/88 te Domburg, 25 j. zoon van Adriaan Labruijère en Jannetje Maas.

Uit dit huwelijk o.a: Leijntje Labruijère, overl. te Domburg, 17 maart 1917; 6 dagen oud.

Christina overleed za. 7 april 1917 te Domburg, 27 j.

Adriaan, weduwnaar, trouwt 28-11-1919 te Domburg, 31 j. met Maria Bosschaart, 27 j. geb. Aagtekerke, d.v. Jacobus Bosschaart en Willemina Schout.

Brieven van Stien Bimmel (ongecorrigeerd weergegeven)

Aagtekerke, 28 Februarij

Waarde Ouders,

Daar ik uit de volheid mijns gemoeds U eenige letteren wens te schrijven, daar ik al lang gevoeld heb dat ik tegen een alwetend God gezondigd had, maar het is mij nu ondraaglijk geworden om het langer tegen Hem uit te houden. Dat mij het allerzwaarste weegt is dat ik tegen de liefde Gods gezondigd heb, als de Ds. dat zoo aanhaalde uit Genesis 6 dat de Heere een mens zo lief had dat het Hem berouwde dat Hij de mens op aarde gemaakt had en het Hem smarte aan Zijn hart. Toen dacht ik zou ik het nu nog volhouden? Ik heb wat keren geroepen: O, Heere word mij toch eens te sterk. Maar het is toch als de Ds vrijdag zei, dat is toch maar rechtvaardig als de Heere niet antwoord. Toen dacht ik: Heere, werp mij dan maar in de hel, dan zal ik U toch nog groot maken, liever dan in de zonde blijven leven. Ik zag geen kans meer om de dagen zo ten einde te brengen. En toen de Ds nu zei dat er kans was voor een die zich buiten de armen des Vaders gezondigd had, toen kon ik een ogenblik geloven dat er nog kans voor mij was ook.

Maar nu ben ik toch zo bang dat ik mezelf bedrieg, dat het maar inbeelding is. O Ouders handelt toch maar eerlijk met mij want het haat [= gaat] toch op een eeuwigheid. Want het zou toch geen wonder zijn als de Heere mij tot een toonbeeld voor een ander stelde, een die het zo lang geeft [= heeft] uitgehouden tegen licht en beter weten. O ik zij [=zei] Heere laat ik het dan toch niet openbaren maar toen was het, indien deze zwijgen zouden de steenen spreken. O dat mijn hoofd te water ware en mijn oog een springbron van tranen, want ik kan tog mijn tranen niet verbergen. En dat van zoo een. O als ik mij tog maar niet bedrieg. O ik schreeuwde, Heere laat het tog niet overgaan. Want ik durf bijna niet te slapen. Ik denk als 't dan weer eens over is dan zou den mens tog tot alles in staat zijn. Zeid [zegt] het met een enkel woord tegen de Ds. als gij hem ziet, dan kan hij den Heere nog gedachtig maken, want ik ben dikwijls overstelpt van droefhijd. O moeder wist ik tog eens dat het in waarheid was. O kon ik mijn Broers tog eens jaloers maken. Want er is tog geen zaliger dienst dan van Koning Jezus. O als ik mij tog maar niet bedrieg zoo een monster van zonden. Ik moet uitscheiden want ik heb geen tijd meer. De hartelijke groete

U aller onwaardigst kind Christina.

Tweede brief aan haar ouders

Aagtekerke, 1 Maart 1916

Waarde Ouders.

Daar mijn gedachten altijd maar vol zijn, neem ik de pen weer maar op. Daar ik het Maandag toch zoo benauwd had. O ik heb den brief al bevende gebragt. Zij zegden maar nu zal 't uit komen dat hij [gij] 't u in beeld. O toen ik 't huis kwam ik zij [zei]: Heere zoo kan ik het niet langer houden en toen riep ik: Heere heeft toch eens een tekenje of 't van U is. Ik was als Gideon. En toen kwamen die woorden: en ziet uwe tijd was de tijd der minne.

O moeder kon ik eens zeggen wat ik toen gevoelde. Dan was het maar een wegsmelten. O en dat aan zo een! O kon ik den Heere eens naar Waarde Grootmaken, maar dat voel ik daar zijn wij hier niet toe in staat. O kon ik het dan maar in de begeerde. O moeder, wat is Gods werk toch eene eenvoudig. Want dan valt de mensch er toch buiten. Want mogt hij er ook een zucht aan toe brengen dan was 't uit. Niet door kracht noch door geweld, maar door Mijnen Geest zal 't geschieden, zegt toch de Heere. Maar o waar blijf ik er nu mee. Ik heb gisteren een aangenaam middagje gehad met Maa, want o de wereld weegt nu toch zoo weinig. O ik zij [zei] tegen Maa wist ik nu maar of 't in waarheid was. Ze zij [zei]: dan had je den Heere niet meer nodig. O wat is de Heere toch eeuwig wijs, en wij zondaars. Ik moe maar vragen: bewaar mij toch voor de zonde. Ik ben mijzelven een wonder. Ik moet maar zeggen als Rebecka: hoe ben dus? O wat is de Heere toch eeuwig vrij. Ik kan mij niet genoeg weg schamen. Ik had vannacht een poosje geslapen en toen werd ik wakker met die woorden: vrede met God. O Moeder ik geloof ik had zoo een ogenblikje weg gekunnen. Maar zie ik dan op mijn man en kinderen dan zeg ik mocht ik dan toch eens zijn tot een lof op aarden. O als ik mij toch niet bedrieg. Het is te hoopen dat mijn lichaam ook gesterkt mag worden want het lijd er veel wonder. Maar dat weegt toch het zwaarste niet. Maar ik geloof toch niet dat ik Vrijdag kom. O wat kan er toch in een korte tijd gebeuren niet waar. O als toch maar in waarheid is. O wat onderscheid ons toch. Ik moet toch zoo dikwijls aan die arme Simon denken. Wij zijn toch niet beter. O als men toch iets voeld van zijn onwaardigheid, dan kunnen de tranen wel eens vallen bij een teugje water. Want dat hebben wij nog verbeurd.

Ik was blij dat ik een letterje terug kreeg. Ze zijden al van binnen: ziet u 't wel dat het geen waar werk is dan had u al lang berigt terug. Maar 't was weer maar tot schaamte. O ik zou wel ieder toe willen roepen: houdt toch maar al aan. Zie nu heb ik mijn hart weer een weinig lucht gegeven. o als 't in waarheid mag zijn. Erkent er dan toch de Heere voor, ik kan 't toch niet genoeg. Ook kon ik mijn man eens jaloers maken. Hij schrijft [schreit] veel. Laat vader 't hem lezen. Nu schei ik uit in de hoop dat hij de fouten overziet. Hartelijk gegroet van uw onwaardig kind.

De kinders worden wakker.

Derde brief aan ds. R. Kok

Uit de volheid mijns harten wil ik eens een paar letteren mededelen. Daar de Heere uit eeuwige liefde zich zelve heeft willen verklaren in mijn harte. Daar ik dacht dat het afgedaan was. Daar de domenie onlangs preekte over die woorden: Benaarstig u om uwe roeping en verkiezing vast te maken. Daar werd ik terug geleid daar ik diezelfde waarheid eens had gehad en dat ik Hem nog niet kende als Borg voor mijn ziel. Van alle zijden schuld en geen opening tot den genade troon. Zoo heb ik dagen gelopen van dag tot dag werd het donkerder. En toen zondags preekte de domenie over deze woorden: ik zal den hoge boom vernederen. En toen kreeg ik voor den Heere in te vallen niet anders denkende als dat het afgedaan was maar dat ik zeide: Heere gij zijt toch eeuwig recht. Ik werd bepaald bij die laatste kapittels uit Job. Wat dat ik nu in te brengen had. Maar o die schaamte die ik had voor dat heiligheid en rechtvaardige wezen, dat kan ik in geen woorden uitdrukken. Dat duurde tot Maandag en toen werd ik ingeleid in Zacharia drie hoe dat Jozua stond voor het aangezicht van den engel en de zatan aan zijn rechterhand en eene onreine ziel en geen woord om in te brengen. Maar toen was het 's Heeren tijd. En de Heere schelde u gij zatan en is deze mij niet als een vuurbrandt uit den vure gerukt? Daarna zeide Hij tot mij: ik hebbe uwe ongerechtigheden weg genomen. Ik zal u wisselkleden aandoen. En ik heb u in beide Mijn handpalmen gegraveerd. En toen werd ik ingeleid in de stilte der eeuwigheid hoe dat God de Vader nu mijn naam daar al gegraveerd had in zijnen zoon, maar hoe dat hij nu in de volheid des tijds dat moest komen volbrengen. En dan heb ik Hem als door het geloof zien gaan van zijn kribbe tot aan zijn kruis en hoe dat hij nu niet in den dood bleef maar dat hij te laatste ten hemel voer met al de namen zijner uitverkorenen: zie hier Mij en de kinderen die hij [Gij] mij gegeven heb.

Maar die zalige aanbidding, o domenie daar is geen begin nog einde aan. Daar heb ik dagen in mogen verkeren, maar toen op eens kwamen mij deze woorden voor: het is nut dat Ik weg ga. Wat werd ik bedroefd maar later heb ik leren verstaan het nut er van hoe dat ik zonder de kracht des Heiligen Geestes geen stappen kon doen op den weg des levens.

Ik heb zondag veel van die kracht des Geestes mogen ondervinden. Ik heb zalige kersdagen gehad. En daar hij [gij] toch het middel in 's Heeren hand voor mij geweest zijt was het mijn begeerte om eens een letterje te schrijven. O domenie wat een duren prijs heeft dien dierbaren koning toch moeten verwerven en dat enkele liefde.

Ik moet afbreken hoe gaat het met de Jufvrouw? En de kinderen. Schrijf als u kunt toch eens terug. Hier is alles redelijk wel. Vader is veel gevallen, hij kan bijna niet weg. En vrou Sturm is verleden week plotseling gestorven. De Heere heeft geen rekenschap van zijn doen.

Vierde brief aan haar zuster Maatje

Waarde Zuster Maa

Daar ik dikwijls eens met U wil praten als ik niet bij U ben. Daar ik een week van veel bestrijding heb door gemaakt. Maar gisteren heb ik een aangenaamen dag gehad. O die bemoeienissen die de Heere met zoo een zondig mensch houdt dat kan ik in geen woorden uitdrukken. O dat eerste versje van Ps 42 daar mocht ik zooveel in zien om eenmaal bij den Heere te zijn. O Maa wat zal dat tog zijn, ik moest om ondersteuning vragen voor mijn lichaam, want dat zondig vleesch kan dat niet dagen. O Maa de Heere kon toch niet lager bukken, dan Zijn dierbare bloed te storten. O Maa die liefde Gods is toch niet om uit te spreken, maar o wat hebben wij weinig geloof in oefening. O Maa kon ik toch mij zelve een verliezen en had ik meer vertrouwen in den Heere. Ik denk wel eens zoo een als ik ben is er maar een. Ik wil het altijd nog maar goed maken en dan is er toch geen plaats voor den Middelaar. Mocht het meer schuld worden.

O Maa wat wordt de Ds toch wonder gesterkt, nietwaar. Ik moet maar vragen over de Heere mij bewaard voor af hoereeren van hem. Maar als men den Ds beschouwd als middel in Gods hand, dan kan het beter gevoeld dan gezegd worden. Alleen de liefde zal blijven hier boven. En het is niet te zeggen wie er onder zijn gehoor zit. Ik vond het bedroevend dat er zoo weinig aan de tafel kwamen. O als men iets van de liefde voelt, zal men het wel toeroepen onteert toch uwen Heiland niet. O wat beleven wij treurige dagen. Wij gingen nog even naar Jane en daar kwam Job en Sanne. Moeder zij [zei] wat was de oorzaak dat ik u niet zag Job? Toen zeide hij: och ik heb niets aan de man, al het volk is met blindheid geslagen. O Maa wat ontroerde ik daarvan, maar de Heere zal wel voor zijn Leeraar en zijn werk zorgen.

Maa, ik moeten afbreken. Hartelijk gegroet, een handdruk.

Adriaan Labruijère, ouderling

Adriaan Labruijère, geb. ong. 1858, zoon van Adriaan Labruijère en Leijntje Dingemanse; landbouwer tr. 10-6-1876, 18 j. te Domburg met Jannetje Maas, 19 j. d.v. Jan Maas en Pieterella de Priester. Uit dit huwelijk o.a.:

Martina, geb. ong. 1886, geh. met Simon Bimmel.

Adriaan, geb. ong. 1888, geh. met Christina Bimmel.

Jan, geb. geb. ong. 1892, geh. 19-2-1913 met Pieterella Kerkhove, d. v. Cornelis Kerkhove en Maria Jobse.

Izak, geh. 1945 met Adriana Faasse, geb. 16-8-1904 te Westkapelle, d. v. Jan Faasse en Poulina Westerbeke. Izaäk overleed 8-4-1963.

Adriaan Labruijère is ouderling geweest vanaf 1909-1926.

Labruijère overleed 9 januari 1926.

In een rouwadvertentie namens de kerkenraad, staat vermeld:

...dewelke met veel ijver en liefde als Ouderling, de Gemeente bijna 17 jaren heeft gediend. Allen die den overledene van nabij gekend hebben, zullen beseffen wat de Gemeente in hem zal verliezen.

Hij is de laatste in de serie ouderlingen uit Domburg, die we in deze brochure tegengekomen zijn. Nogmaals op een rijtje: (Jan Koppejan), A. Coppoolse, P. de Voogd, M. Paauwe, J. Corré, H. Bimmel en A. Labruijère. "Deze allen zijn in het geloof gestorven", heeft Paulus van de oude bijbelheiligen getuigd. Kunnen we het ook niet van hen zeggen? Hoewel er geen Ledeboeriaanse gemeente binnen het dorp is geweest, zijn er wel godzalige ouderlingen vandaan gekomen. En wij behoren het in gedachten te houden dat op Domburgs grondgebied de wortels van de Gereformeerde Gemeenten op Walcheren liggen.

Geraadpleegde literatuur en bronnen

- D. Bakker: Gods grote barmhartigheid verheerlijkt aan een overtreder van al Zijn geboden (Sint-Philipsland, 1984).
- P. Davidse: Die trouwe houdt, 1891-1991 100 jaar Gereformeerde Gemeente Meliskerke (Meliskerke 1991).
- P. van Dijke: Het veelbewogen leven en de rijk gezegende arbeid van den nu zaligen Heer P. aan Dijke. in leven Gereformeerd leeraar te St. Philipsland. Inleidend woord van D. Wijting (Ede, 1969).
- H. Florijn: Ds. Daniël Bakker, zijn leven, opvolgers, gemeenten, brieven (Zwijndrecht, 1985).
- Gemeente Archief en Zeeuws Archief Middelburg.
- Ds. M. Golverding: Ds. G. H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk (Houten 1993).
- H. A. Hofman: Ledeboerianen en Kruisgezinden. Een kerkhistorische studie over het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten (1834-1927) (Utrecht, 1977).
- P. Ingelse: Zestal eenvoudige oefeningen van P. Ingelse, in leven leerend ouderling bij de Geref Gem. van wijlen Ds. Ledeboer (Middelburg z.j.).
- D. Janse: Ter gedachtenis van Ds. David Janse, predikant bij de Gereformeerde Gemeente te Middelburg, bevattende 8 brieven omtrent zijn levensgeschiedenis (Middelburg, 1902).
- C. de Jongste: Klacht en Jubel, 1. Facetten uit de 'kleine kerkhistorie' rondom Ds. Nicolaas Hendrik Beversluis (Zwijndrecht, 1983).
- Ds. G. H. Kersten. Bedroefden om der bijeenkomsten wil (Utrecht, 1985).
- Jac. de Korte Ez., Het ontstaan en de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeente te Meliskerke. Inleiding voor de leesvereniging te Meliskerke, 1936.
- Notulen Algemene Vergaderingen Ledeboeriaanse Gemeenten (1883-1907) berustend in het archief van de Geref. Gem. Middelburg.
- H. M. Stoppelenburg: Kerkhistorische kroniek.
- H. M. Stoppelenburg: Uit de dagen van ouds (Aagtekerke, 1976).
- J. Vader: Eenige brieven van den Eerwaarden Heer Jan Vader (Veenendaal, 1977).
- J. M. Vermeulen: Toen hij 't ambt ontvangen zou. Leven en werk van ds. P. van Dijke (1812-1883) Zwijndrecht, 1984).
- Dr. J. Wesseling: De Afscheiding van 1834 in Zeeland, deel I en II (Barneveld 1987 en 1989).
- Joh. Westerbeke: Door water en vuur. Brieven van ds. L. Boone aan Katharina Flipse. (Middelburg, 1992).

1. DOOR GOD GEROEPEN.
Uit het leven van ds. David Janse en facetten uit de historie van de Ledeboeriaanse gemeente te Middelburg.
Nagelaten in zijn brieven en in kerkelijke notulen.
2. BIJ DE MENSEN VERACHT MAAR BIJ GOD UITVERKOREN.
Uit het leven van Jan Vader, oefenaar te Meliskerke.
3. IK HEB GELOOFD; DAAROM HEB IK GESPROKEN.
Levensbeschrijving van Zacharias Verhage, Molenaar te Meliskerke;
Door hemzelf beschreven. *VOLGT T. Z. T.*
4. DE BEKERING VAN WILLEM PLEIJTE
te Zoutelande en een eenvoudige oefening.
Met historische gegevens Gereformeerde Gemeente Zoutelande.
De bekering en sterven van Florus de Wolf en anderen.
5. DOOR LIJDEN GEHEILIGD.
Levensschets van oefenaar Pieter Ingelse; twee oefeningen;
drie brieven van zijn vrouw en drie brieven van zijn schoondochter.
6. EEN NIEUW VADERLAND GEKREGEN.
Bijzonderheden uit het leven en de bekering van Adriaan Dingemans,
diaken in de Ledeboeriaanse gemeente te Middelburg.
7. GENADE EN EER ONTVANGEN.
Geschiedenis van de Ledeboeriaanse gemeente te St. Jan ten Heere.
Met levensschets van ouderling Pieter de Voogd, Jacob Corré, Hubrecht Bimmel
en brieven van Maatje en Christina Bimmel.
8. DOOR GOD GELIEFD.
Verhaal uit het leven van Cornelia de Visser-Moens te Aagtekerke,
door haarzelf beschreven.
En korte mededelingen uit haar vriendenkring.
9. DOOR DE TROUWE VERBONDSGOD GELEID.
Mededelingen uit het leven en brieven van Cornelia de Visser-de Visser
te Middelburg.
10. DOOR DE HEERE AFGEZONDERD.
*Korte levensschets van: Catharina Barbera Roose-Bollinger; Sara Louisa
Hollebrands; Evangelist Jac. Ball, ds. A. Janse, ds. L. Hubregtse, ds. Chr. Van de
Woestijne, ds. M. van de Ketterij.*
Levensschets en brieven van Mevr. A. A. Vermerris-Geuze.